

चिंतन

छत्रपूरच्या राजाला सुधीर नावाचा एक मुलगा होता. नावाच्या अगदी उलट वाघाची डरकाली ऐकून किंवा हत्तीचे ओरडणे ऐकून ती मोठमोठ्याने रडू लागे. वाघाला पाहल्यावरच त्याला कापरे भरे. त्याचा तो भितरेपणा पाहून लोक म्हणत—“हा मोठा झाल्यावर राज्य काय करणार आणि शत्रूशी युद्ध तरी काय करणार?”

राजाची सुधमस्कारी करणारे लोक म्हणत—“अहो, अजून पोरक्या आहे. मोठा झाल्यावर साहसाची कासे करील.”

सुधीर लहानाचा मोठा झाला. उंच बांधा व दिसायला राजबिडा. त्याला पाहूनच लोक भीत. परंतु तो स्वतः भितरा होता. पण लोकांना वाटे की सुवराजांना समोर उभे पाहूनच शत्रूची गाळण उडून जाईल.

एकदा काही कुटेरे लूट करीत राज्यात घुसले. नेमके त्या वेळी युवराज कोठे दिसनात. महाराजांनी स्वतः बरोबर शिपायांना घेऊन कुटेऱ्यांना पिटाळून लावले. त्यानंतर काही वेळाने युवराज राजधानीत दस्त आले आणि फूडारक्या मारून सांगू लागले की शिकारीला जंगलात गेलो होतो. वाघाची शिकार करून परत येत आहे. परंतु त्या गण्यांवर कोणाचा विश्वास बसला नाही. सर्वे त्याला ‘भितरी भागूवाई’ म्हणू लागले. राजवाड्यात त्याला मान ठाऊ करून घालणे अशक्य झाले.

पण तो अपमान सहन करणे सुधीरला कठीण वाटू लागले. एके दिवशी स्वेल्यातून एक जस्तम घोडा घेऊन व सर्वांनी नजर चुकवून तो राजधानी बाहेर निघाला. जंगलातून जात असता वाटेत त्याला जंगली जनावरांपासून आपला बचाव करीत

जाण्यास जो त्रास झाला त्याचे वर्णन करणे कठीण होते.

फिरत फिरत तो अस्तगिरी नाभक गावी येऊन पोचला. तो थोड्यावर नसून मुख्य रस्त्याने जात असता अस्तगिरीची राजकन्या चारमरी हिने त्याला थंत-पुराच्या बिडकीतून पाहिले आणि आपल्या सर्तीमा म्हणाली—“हा तरुण देवलोकातून उतरून आलेला कोणी देवपुत्र दिसतो आहे. तो कोण आहे याची चवकशी करून मला सांगा.” चारमती स्वतः एक सुंदर तरुण स्त्री होती. तिने सुधीर वतक्या तसक व सुंदर राजपुण्याला पूर्वी कधी पाहिले नव्हते.

सर्तींनी चवकशी केली व परत येऊन राजकन्येला म्हणाल्या—“राजकुमारी! तो तरुण दुसरा तिसरा कोणी नसून छत्रपूरच्या महाराजांचा एकुलता एक मुलगा आहे.” चारमतीने उगेच जाऊन आपल्या बविकांना सांगितले की त्यांनी स्वतः जाऊन आदर-पूर्वक छत्रपूरच्या युवराजांना बोळवून घेऊन यावे आणि त्यांच्या आतिथ्य-सत्काराची व्यवस्था करावी.

राजकन्येला छत्रपूरचा युवराज परंत असल्याचे पण अस्तगिरीच्या महाराजांना राजकन्येच्या सर्तीकडून कळले. म्हणून

महाराजांनी स्वतः छत्रपूरच्या युवराजांना येऊन राजवाड्यात आणले व राजकन्येची ओळख करून दिली. सुधीर राजकन्येची विवाहात तयार असल्याचे कळल्यावर राजाने दोघांचा विवाह करून दिला.

अस्तगिरीच्या राज्यात रेलीस पोर व कुटेरे लूट मार करीत. सुधीर व चारमती दोघांच्या विवाहानंतर काही दिवसांनी राज्याच्या सरहद्दीवरच्या गांवात कुटेरे शिरले आणि जाळपोळ करून त्यांनी गांवकऱ्यांची नुरे पळवून नेली.

चारमतीला पतीच्या शौर्यावर फार विश्वास होता. म्हणून ती म्हणाली—

“आपण जाऊन लुटेऱ्यांची खोड मोडायची व स्वांग कस करून जाणावे. आपल्या बरोबर जायला सैनिक तयार आहेत, आपणांसाठी कवच, डाल सलवार व घोडा पण तयार आहे.”

ते ऐकून सुधीरचा चेहरा पांढरा फट्ट झाला. म्हणाला—“हे सर्व करायला मी तयार नाही. मी शत्रूंची युद्ध करू म्हणतेस? मला लागले किंवा जिवाचे बरेवाईट काही झाले तर? मला सारा मारी व मुद्याची भीती वाटते.”

पतीच्या शेंड्याने ते शब्द ऐकून चाल-मतीला आश्चर्याचा धक्का बसला. पुन्हा-

सारखा घुस आणि असा कापुरुषासारखा कां बोलतो? परंतु म्यामुळे त्याची बोकडी घळलेली पाहून तिला पती भितरी भागुवाई असल्याची खानी झाली.

ती एक शब्ददेखील बोलली नाही. तिने स्वतः ते कवच धारण केले आणि तळवार व डाल घेऊन बाहेर पोडा उभा होता त्यावर बसून निघून गेली. बाहेर सैनिक उभे होते ते किण्या पाठीमागून निघाले. तिने लुटेऱ्यांशी युद्ध केले. किंसेक लुटेरे हुताहत झाले, गुरांना सोडवून आपणून ती राजधानीत परतली.

नागरिकांना वाटले की राजाच्या जावयाने जावत्या पराक्रमाने लुटेऱ्यांची खोड मोडली. म्हणून त्याचे अभिनंदन करण्यासाठी ते राजवाड्यासमोर जमले. नाश्मती घोडपारवून उलटून अंतःपुरात निघून गेली.

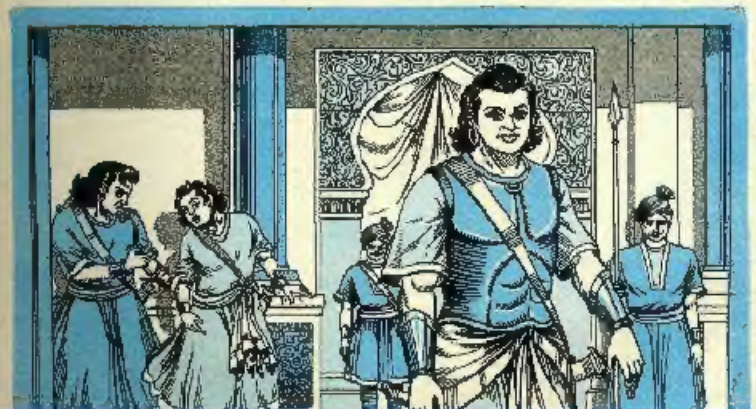
सुधीर आपल्या खोलीत एका कोपऱ्यात असून होता. नाश्मतीने आपल्या भलावरणे कवच व शिरस्त्राण काढले व पतीला म्हणाली—“कृपाकरून आपण हे धारण करावे, आपले अभिनंदन करण्यासाठी नागरिक बाहेर जमले आहेत.” बसे सांगून तिने सुधीरच्या दृष्टीे विरड त्याच्या

अंगात ते कवच व डोक्यावर शिरस्त्राण घातले.

सुधीरला पाहून नागरिकांनी त्याचा जयजयकार केला. राजवाड्यात देखील कोणाला सुधीर ऐवजी राजकन्येने युद्ध केले असल्याचे माहीत नव्हते. परंतु नाश्मतीच्या भावांनी धाकट्याला ते कळले असावे. ते आपल्या मोठ्या भावाला म्हणाला—“सुधीरने लुटेऱ्यांशी युद्ध केले नाही, ताईने केले.” पुन्हा युद्ध होईल तेव्हा मी म्हणू ते शत्रू होते की नाही हे सिद्ध करून दाखवीन.” धाकटा म्हणाला.

ही गोष्ट घडली त्यानंतर थोड्याच दिवसांनी पुन्हा चोरांनी लूटमार करायला सुरुवात केली. नाश्मतीने पतीला चोरांचे पारिपत्य करण्यासाठी पाठविण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. परंतु तिला यश आले नाही. या खेपसदेखील तिलाच कवच-धारण करून चोरांचे पारिपत्य करावे लागले, ती चोरांना पळवून लावून परत आली.

राजवाड्यात प्रवेश करते वळी चारु-मतीच्या पायाला धाकट्या भावाने सुपेसाठी एक जखम केली. ते तिला कळले देखील नाही. ती राजवाड्यात निघून

गेली. आपले कवच काढून पतीच्या हातात देऊ लागली तेव्हा पायाला लहानशी जखम झालेली दिसली. तेव्हा ती आपल्या पतीला म्हणाली—“आता तुम्हीं अशीच एक जखम पायला करून घ्यावी. नाही तर लोकांनर खरी गोष्ट कळेल व आपल्या बरोबर माझी मानगण झाली होईल.”

“बाप रे! रक्त नाही का येणार?” पती म्हणाला.

सुधीर नको नको म्हणत असता चारुमतीने तलवारीने पतीच्या पायाला जखम केली. तो कळवळून ओरडला. “ही लहानशी जखम झाली त्याबद्दल विचारले.

बाबतच्याचे कारण नाही. ही जखम पाहून लोकांना वाटेत की आपणच जोरांना पळविले व युद्ध करीत असता ही जखम झाली असावी. पण हे खोटे बाहेर आले तर आपला जो अपमान होईल त्याचा विचार करावा.” चारुमती म्हणाली.

सुधीर मनातल्या मनांत चारुमतीला धिव्या बेत कवच धारण करून नागरिकांना वहांन देण्यासाठी बाहेर आला. लोकांनी त्याचा जयजयकार केला. त्यानंतर तो परत आपल्या सोलीत आला.

चारुमतीच्या हाती मार खाऊन गेलेले डाकू एका आठवड्यातच पुन्हा चांगली तयारी करून आले.

“या खेपेस फार मोठे युद्ध होणार. आपले सैन्य घेऊन जाऊन आपण स्वतः युद्धाला गेले पाहिजे” असे चारुमती पतीला म्हणाली.

“युद्धाची मोठ्ठ माझ्याजवळ बोलू नकोस. त्या शिवाय काय वाटेत ते करावयाची तयारी आहे. सैन्याचे नेतृत्व मीच केले पाहिजे असे कोणी सांगितले? आपल्या बावांपैकी कोणाला सेनापती करून कां पाठवू नये? युद्धात मला बरण यावे असे तुला वाटते आहे का?” पतीने तिच्या विचारले.

चारुमती थोडा वेळ विचार करून म्हणाली—“तर मग एक काम करावे. आपण कवच धारण करून बाहेर पुढे जावे व तळाकाम्या काठी बागेत माझी बाट पहावी. मी दुसऱ्या वाटेने येऊन आपणाला भेटेन. मी आपले कवच धारण करून सैन्याला आदेश देईन की सैन्याने माझ्या मागून यावे.”

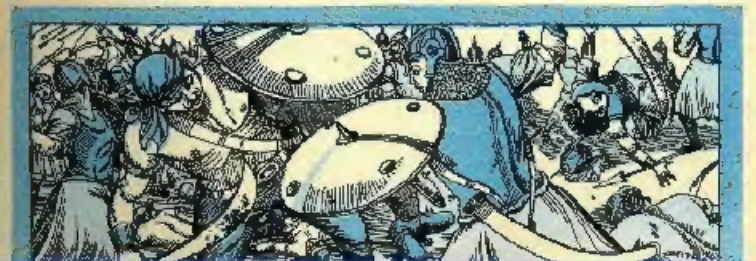
सुधीरला ती सूचना पसंत पडली. राजकन्या आली नाही तर बागेतच लपून बसता येईल आणि युद्धाच्या भागगडीत पडण्याची गरज राहणार नाही. राज-वाड्यात राहण्याने लपून बसणेवैलील अशक्य होईल. कोणी तरी तेथे येऊन ओढून नेईल.

ठरल्या प्रमाणे सुधीर कवच धारण करून बाहेर आला. त्याच्या पाठी मागून येऊन चारुमतीने त्याला घोड्यावर बसविले आणि षोडश्यांच्या सांगण्या पायावर जोराने वाढूक मारला. वाढूक लागताना थोडा

भरधाव पडू लागला. सैन्य सुधीरच्या मागून निघाले. सुधीरला तलाव जवळ थांबण्याला किंवा बागेत लपून बसायला थोडा थांबलाच नाही. ती सरळ सधुसमोर येऊन बडकला.

दोघांचे भयंकर युद्ध झाले. भितरा म्हणून जोळवला जाणारा सुधीर नावा रूपाचा साजेल भसाच लडला. त्याने यमराजासारखा शत्रूचा संहार केला. त्याच्या शौर्याची सैन्याने वाखाणणी केली. सुधीर विजयी होऊन परतला.

पतीचा पराक्रम पाहून व ऐकून चारुमतीचा आनंद गगनात भेजेना. तिचा पती धूर आहे. फक्त त्याला शौर्य साक्षिण्याचा प्रसंग आला नाही अशी तिच्या मनाची खात्री होती. त्यानंतर सुधीर अनेक युद्धात पराक्रम गाजवून बघेल व सातत्या दोघांच्या आचराचा पाढ झाला.

खन्यासारखे खोटे

एका राजाने खंबडी पिटाविली की जो कोणी अन्वडी खन्यासारखे खोटे बोलिल त्याला एक सोन्याचा आंघा बक्षिस दिला जाईल.

सोन्याच्या आंघाच्या मोहाने अनेक लोक राजवाड्यात गेले. प्रत्येकाने आपापल्या रीतीने खोटे सांगितले. पण त्यापैकी राजावर एकाने खोटे देखील पसंत पडले नाही. काही खोटेपण सोप्या खन्यासारख्या भाषण, पण बऱ्याच मोठ्या स्पष्टपणे खोटेपण दिलेले. म्हणून राजाने कोणताच सोन्याचा आंघा दिला नाही.

एकदा एक भिकारी एक मोठे मळके रायाकडे येऊन आला.

“तुला भक्ष पाहिजे रे?” राजाने त्याला विचारले.

“आपल्याकडून मला हें मळके भक्षण मोने मिळायलाच आहे. तेवढे देवयाचे.” भिकारी म्हणाला.

“हं खोटे! बरे वा! माझ्याकडून तुला काही देणे नाही. खोटे, बुरखोटे.” राजा म्हणाला.

“खोटे? तर मग तो सोन्याचा आंघा मला देऊन टाका.” भिकारी म्हणाला.

राजाने खूप होऊन त्याला सोन्याचा आंघा देऊन टाकला.

पडकें दंडळ

[१८]

[नागमल्लीला सोडवण्यासाठी ताडपत्रांचे पुडके जागृत के ही अट पडक्या देवळाच्या पुत्राच्या सांगितल्यावर जिव्याची तो मान्य केली. चोरांची राहण्याची जागा कोठे आहे हे पाहून जिखीपुख तरड येत असतो त्याच्या पांढऱ्या आवाज नाग-मिष्टाडाला ऐकू आला व तो झोता येऊन त्याला मागण्यासाठी तयार झाला. पुढे-]

शिबीमुखला पुढे काय करावयाचे हे मोकळा होईल याची देखील गंभीरता होती. ठरवायला येत लागला नाही. नाग- तो धोका टाळून नागमल्लीला वांचविणे हे गिधाडाच्या पाठीमागून जाऊन त्याचा जास्त महत्वाचे काम होते. कपाळमोक्ष करणे कठीण नव्हते. परंतु असा विचार करून नागगिधाडाच्या त्यामुळे पुत्राच्याच्या अतृप्त्याचा त्याचे डोळ्यात धूळ पोकून पळ काढण्यासाठी निवासस्थान शत्रूला कळण्याचा संशय शिबीमुखने एक युक्ती केली. तो त्या वेळपाची यत्न्यता होतरी आणि तसे झाले तर झोडीतून उडण्या मारीत पळून जाणाऱ्या पुवारी नागमल्लीला आशली कोठे तरी दावासारखा डरकाळवा भीडित चार वळून जाईल किंवा तिला ठार करून रंगत निघून गेला. वाघाच्या डरकाळया

“चांदीबा”

पायांवर ऐकून नागगिधाड बागच्या जागी थांबला. बाघाच्या भीतीने मागे सरकत त्याने तेथून पळ काढल्या. मनात म्हणत होता—“बरं झालं, घाई करून फुटं गेली नाही, नाहीतर आज बाघाच्या तोंडी खोस मिळाला असता.”

शिखीमुखने त्या मूर्ख नागगिधाडाकडे अगदी सहज फसवून स्वतःचा बचाव करून घेतला. तो तसाच उड्या मारीत व डरकाळ्या फोडीत दूर निघून गेला. बाहेर बाघाचा आवाज ऐकून पुजाऱ्याने नागगिधाडाच्या मधलीला दोघां बोराना पाठविले. ते दोघे आपापल्या तलवारी उपसून घावत

नागगिधाड होता तेथे आले आणि विचार लागले—“कोठे आहो रे बाघ? खोल लवकर, त्याला ठार करू या चले!”

नागगिधाड स्वतःला सावरून स्वतःच्या बहादुरीच्या फुशारक्या मारीत वृसत म्हणाला—“अरे! तुम्हांला काय वाटले मी बाघाला जसा जिवंत सोडोव? तो साज्यावर उडी मारणार एवढ्यात मी त्याच्या छातीत भाका भोंवकूला. तो दूर जाऊन पडला आणि उठून पळून गेला.”

“गावात! म्हणजे तू सुडा काही कमी बहादुर नाहीस? तर मग बळ, पुजारी बनी तुझी नाद पहात आहेत, तुला एक महत्वाचे काम सांगणार आहेत.” एक चोर म्हणाला.

“काय वाटले ते काम सांगितले तरी करावला हा गडी लथार आहे. पुजारी धर्पाची आज्ञा होण्याची खोटी, मी आज्ञावात उडायला देखील तयार आहे. मी मनुष्यांच्या छातीतले गिधाड आहे. तुला काय वाटले?” नागगिधाड फुशारक्या मारीत म्हणाला.

“अरे, आम्ही ताही का ओळखत तुला? इतर लोक तुला नुसता बळबळ्या मानतात. पुजारी धर्पाच्या मंत्रशक्तीची ओळख

आम्हांला पटली आहे. तू न्यांचा पटुशिष्य!” दुसरा चोर म्हणाला.

“अरे! ही काय बटवट चालविली आहे तुम्ही! त्या नागगिधाडाची मुंडी बाघाने धरली नाही, नशीब बदलत आहे एवढे. खूप ताजी पिऊन आला आहे तो. त्याला त्याची बटवट नव करायला सांगा.” पुजाऱ्याने करड्या आवाजात सर्वांना गप्प केले.

नागगिधाडाच्या हातावर तुरी देऊन शिखीमुख जंगलात शिरला. मशाळीचा उजेड त्याला दुरून दिसला. त्या उजेडात कांच्याप्पा बाजूला कुवणाच्या छात पूर्वी पाहिलेली शोपडी खाने ओळखली आणि तेथे आपलेच लोक आहेत हे पण ओळखले. तेथे पोचल्यावर जिवाजी, लट्हुसिह व त्यांच्याशरोबरचे शस्त्र व नाग बंटले. जिवाजीने पुजारी कोणत्या परिस्थितीत भेटला व कोणती अट घालून निघून गेला हे सांगितल्यावर शिखीमुखने त्यांना नागमल्लीला ज्या जागी पुजाऱ्याने कैद करून ठेवले होते तेथे पुजारी पण असल्याचे सांगून ओरड्य आरडा कैस्याशिवाय गुपचुप जाऊन नागमल्लीला सोडवून पुजाऱ्याला पकडता येईल हे पण सांगितले.

वरस्यरांशी सरला करून ते निघाले. पिंपळाच्या झाडांना ताडपचाने पुढे दांगून ठेवायला पुजाऱ्याने सांगून ठेवल्याने जिवाजीने सांगितल्यावर शिखीमुखने त्या झाडाच्या जवळपास दोघां तिघां शस्त्रांना पाहण्यासाठी नेमले. नंतर दहा शस्त्रांना आणि विरुवकेसरीला बरोबर घेऊन तो पुजाऱ्याच्या शोपडीकडे सर्वांपुढे निघून गेला. अर्घ्यां तासात तो त्या जागी पोचला. शोपडीच्या समोरच्या झाडीत एक चोर पाहून जेत बसला होता. शोपडीच्या खिडकीतून मशाळीचा उजेड बाहेर पडला होता.

पुजाऱ्याने व्रतं ओळखूनच सावधगिरी-
साठी या माणसाला पाहण्यासाठी येथे
नेमले असले हे शिखीमुखच्या लक्षात
आले. तो दुष्ट धोका पाहून नागमल्लीच्या
जिवाचे बरे वाईट करायला लागे पुढे
पाहणार नाही. कदाचित तो तिला उचलून
घेऊन जाऊन आणखी कोठे तरी ठेवील. ते
काही असो, पण झोपडीत शिरले हे पाहिलेच.
काय करायचे हे ठरवून त्याने विक्रमकेशरीला
सांगितले. पाहरेदार मेला तर पाहिलेच पण
त्याचा आवाज कोणाला ऐकू येता काय नये.

त्याने सर्वांना भागे बांबायला सांगितले
व एकदा हळूहळू मांत्राच्या पावलांनी

पाहरेदाराच्या भागे गेला आणि मात्याच्या
भुटीने पाहरेकऱ्याच्या डोक्यात जोराने
एकच वार केला. तो खाली पडताना
ओरडला व त्याचे तोंड धरून ठेवणे
शिखीमुखला जमले नाही.

त्या पाहरेदाराचा आवाज पुजाऱ्याला
ऐकू आला. त्याने नागगिवाडाला सावध
केले व म्हणाला—“अरे शिक्षाश! आपण
लग्नेन येथून पाय काढला पाहिजे. माझ्या
पाठी मागून ये.” असे सांगून झोपडीने
भागचे वार उघडून तो नागगिवाडबरोबर
जंगलात निघून गेला.

शिखीमुखला वाटले आपला बेट फसला.
तरी त्याने झोपडीला घेऊन उभे रहायला
आपल्या अनुयायांना सांगितले. विक्रम-
केशरी सर्वांना बरोबर घेऊन झोपडीला
घेऊन उभा राहला. पुढच्या दाराने शिखी-
मुख व माणच्या दाराने विक्रमकेशरी
एकचम झोपडीत पाय टाकीत ओरडून
म्हणाले—“सर्व जण हत्यारे खाली ठेवा.
नाहीतर मरायला तयार व्हा.”

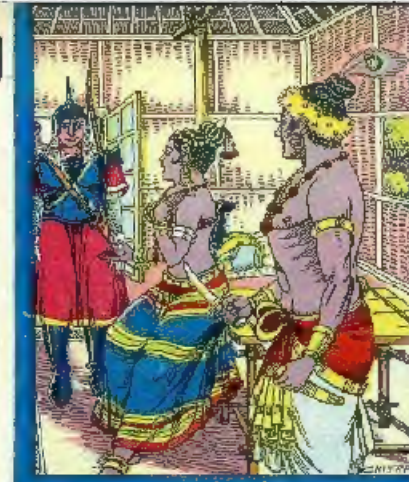
चौकीवर नागमल्ली बसलेली होती.
जकित होऊन ती दोघांकडे पाहून म्हणाली—
“तुमचा बेट फसला. तो पुजारी नितळून
गेला. तो नागगिवाड पण त्याच्या बरोबर

पडाला. हे तिघे चोर शिगून पडले आहेत.
भूकप झाला तरी हे उठणार नाहीत.”

शिखीमुख काही बोलल्याशिवाय नाग-
मल्लीचे बोंबून ठेवलेले हात सोडवू लागला
आणि शिखीमुखकडे वळून म्हणाला—
“ह्या दोरीने त्या दुष्टाला एक न एक
दिवस बांधण्याची संधी सास मिळेल.
या काळोखात त्याला पकडण्याच्या प्रयत्नात
वेळ घालविण्यापेक्षा प्रथम लडूंसिहाण्या
या फोरीला सुरक्षित त्याच्या हाती पोचतो
कऱ या नंतर सादकाश तुझ्या आजीवांनी
दिलेल्या ताडपऱ्याच्या पुढक्याविषयी व या
पुजाऱ्याला कसे पकडावयाचे या विषयी
विचार करता येईल.”

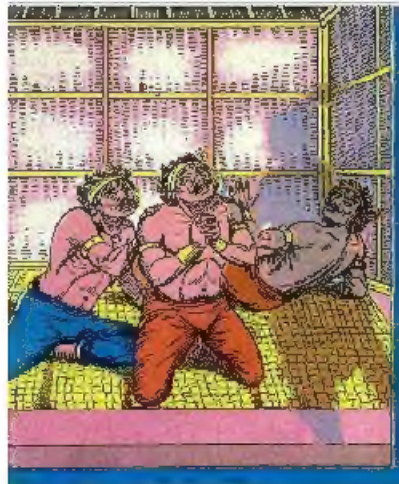
बराच वेळ एकाच जागी बसून राहल्याने
नागमल्लीला अंगातले सर्व रक्त भोठून
गेल्यासारखे झाले होते. पुन्हा चौकीवर
बसून ती म्हणाली—“या शंकर तरुणाला
तो पुजारी किती वस्ताद आहे हे कळलेले
विसत नाही. तो तुमच्या सर्वांच्या डोक्यात
घुळ फेकून ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात निघून
जाईल.”

“तिकडे कसे जायचे, वाट आणि
मुख मुख्य जागा यांचा लक्षात आत्मच्या-
जवळ आहे. तू पहात रहा, आम्ही तिकडे

देखील त्याचा पिच्छा पुरवू. म्हणून तर
त्याला बेट ताडपऱ्याचे पुढे हवे होते, ह्या
जन्मात ते त्याच्या हाती पडणार नाही.”
शिखीमुख म्हणाला.

त्याच वेळी शिगून पडलेल्या चोरांपैकी
एक जोमई देत उठू लागला. शिखीमुखला
पाहून तो दुसऱ्या दोघांना जागे करण्याच्या
जिवाऱ्यात होता. पण शिखीमुखने त्या
सर्वांच्या डोक्यात मात्याच्या भुटीने एकेक
टोळा देत त्यांना भागे केले व म्हणाला—
“उठा! तुमचा मालक पळून गेला आहे.
तुम्हांला तिघांवर त्या पिपळाला टांगून
ठेवणार आहे.”

Full Screen

127

X

28 / 84

तो जवशा साथी कोठे आहे, माहिती नाही का तुम्हाला? ती तुमच्या बांधी तुम्ही पाठी मागून येत आहां ही बातमी सायब्या यमराजाकडे गेली आहे. वरं, त्याचा बांटापण तुम्हीच घ्या घाटून आणि जमीन विकत घेऊन आजपासून पुढे शेती करायला ठरवा. पुन्हा कोठे चोरी करतांना दिसलात तर पहा, आता मिळालेले जीवदान तेव्हा मिळणार नाही."

बसे सांगून त्या चोरांचा नाव सोडून सर्व बाहेर आले. तेव्हा विक्रमकेसरी शिखीमुखला म्हणाला—"शिखी! पुजारी व चोर या मर्बांना ही शोपडीच लपायला होती, ही अशीच सोडून जाणे मला नाही पटत. पुन्हा ते या शोपडीच्या अन्धघाला राहून आपला धंदा सुरू करतील. म्हणून आपण ही शोपडी जाळून टाकू या."

शिखीमुख होकाराची मान हळूहळू म्हणाला—"पहा, तुला तसे वाटत असेल तर! विक्रमकेसरी पुन्हा शोपडीत जाऊन मसाल घेऊन आला आणि ती शोपडी त्या मसालीने जाळून टाकली. पाहता पाहता सर्व शोपडी पेटली. शिखीमुख व त्याचे सर्व साथी हसत टाळभावाजवीत तेथून निघून गेले. तिथे चोर शोपडीतले आणता आले

ते त्यांचे साबाण व बांडीकुंडी बाहेर घेऊन आले.

त्या लोच्याजवळच्या एका शोपडीजवळ शिखीमुख आपल्या अनुवायांसह जिवाजी, लट्ठूसिंह वगैरेना येऊन भेटला. लट्ठूसिंहने त्याची मुलगी जिवंत करत जारव्याने पाहून शिखीमुखची पाठ धोपटली. त्याला जी आनंद झाला तो शब्दाने वर्णन करता येणे शक्य नाही. त्याने आपल्या मुलीला जवळ ओढून प्रेमाने विचारपूस केली. म्हणाला—"मला वाटले होते की कुत्रा पुत्र ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात वरून घेऊन गेला असावा. माझे नशीब बलशेत्तर म्हणून तू सुरक्षित आपल्या माणसात परत आलास. त्या कुत्र्याला धरून त्याच्या अंगाच्या ठिकाण्या कोल्ह्या कुत्र्यांना खावळ घालीपर्यंत माझ्या मनाचे समाधान होणार नाही."

जिवाजी स्मित करून म्हणाला—"लट्ठूसिंह! आपण असल्या आगशाय्या व प्रतिभा करून त्या पुत्र्या करून दाखविण्याच्या वयात नाही जइहो, हे पिसरु नकोच. आपले उत्तरायण झालं आहे. शिखीमुख व विक्रमकेसरी चारसेन देवात जाऊन विक्रमच्या बडिलांना भेटून त्यांचा मानस

काय हे विचारून घेतील. नंतर ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात जातील. त्यांना वाटेत तो पुष्ट कोठे भेटला तर त्याला हरून आणून कुत्र्या पावासमोर फेकतील. भग तू काय करायचे ते कर."

जिवाजी जे म्हणाला ते ऐकून सर्व हसन आनंदाचे नागबस्तीकडे निघाले. उजाड-व्याच्या सुमारास ते चल्तीत येऊन पोचले. दोन तिसरा वावांत उत्सव आणि मेजवानी झाली होती. तिसऱ्या दिवशी उजाडल्यावर जिवाजी लट्ठूसिंह व त्याच्या भावकन्यांचा निरोप घेऊन शवरबस्तीकडे निघाला. तेव्हा नागमल्लीने शिखीमुखला एका बाजूला

बांदोबा

बांदोबा

१५

साडासाड कुणवून बोलाविले आणि म्हणाली—“ज्या दुष्ट पुजाऱ्याने माझे हात पाय बांधले होते त्याची खोडी मला हवी आहे.”

“तो अजून पाच खोऱ्यात कोठे असेल तर त्याचे कोके कापून जाणून तुझ्या पायांसमोर हजर करीन. परंतु आम्हांला परत यायला किती दिवस लागतील तांगणे कडील आहे. या अवधीत तू एकाचा नाग तहाचाच बायको झालीस तर तो माझ्यावर भाला उगारायला मागे पुढे पाहणार नाही.” शिखीमुख खोचक सध्यात म्हणाला.

ते येऊन नागमल्ली पोडी लावली. त्याचबरोबर तिला, तिच्यावर शिखीमुखने जंगूकाही आरोब केव्हासारखा मनस्वी रागपण आला. तरी स्त्रीमुखाने समाने मान लावी करून कापऱ्या बाबाच्यात ती म्हणाली—“माझ्याकडे नागतक्याच काय

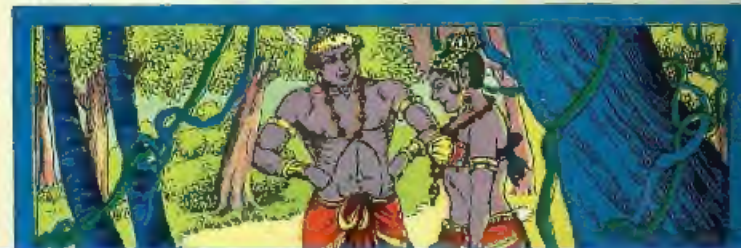
दुसरा पावर युवक पुढा बांकडपा नजरेने पाहण्याची हिंमत करील तर त्याचे ओठे निपतील.”

“मला, तू काय म्हणालीस, कळले नाही.” असे म्हणत त्याने नागमल्लीकडे अगदी भोळ्या नजरेने पाहिले.

नागमल्ली त्याने काही उत्तर देणार इतक्यात जिवानीचा आवाज ऐकू आला—“बळा, सर्व तयार झालात का? निघू या. शिखी कोठे आहे?”

नागमल्ली आपल्या चरात लगेच पळून गेली. लाल कुचे भुंकत आपल्या भालका जवळ येऊन उड्या मारू लागले. शिखीने आपल्या इमानदार कुत्र्याच्या वंग सांघावर प्रेमाने हात फिरवला आणि नागमल्ली जे म्हणाली त्याचा जवळ काय असताना या गोष्टीचा विचार करीत आपल्या बापा-जवळ येऊन उभा राहला.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

दैवी शक्ती

विक्रमावित्याने लहू सोवला नाही. तो साडाजवळ परत आला, प्रेत खांब्यावर काढून घेतले आणि स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतांचे बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, काही लोक पुष्कळ कष्ट सहन करून मोठी ईश्वरी शक्ती किंवा दिव्य मंत्र मिळवतात आणि स्वतःच्या स्वातंत्र्यासाठी त्याचा उपयोग करून देशाच्या प्रयत्नात अयशस्वी होऊन कधी कधी त्यांना अपमानवेत्तीस सहन करावा लागतो. त्याचे एक उदाहरण म्हणून ही मुला प्रबंध नावाच्या साणसाची गोष्ट सांगतो, लक्षा देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कार पूर्वी अंबली नगरीत प्रबंध नावाचा एक अनाथ मुलगा रहात असे. तो भीक मागे न जायले पोट अरी. जशातकडेने तो वचला तसे त्या होत विभतीत होते तरी

वेताळाच्या गोष्टी

दिवस कंठीत होता. एके दिवशी अवंती नगरीत एक सिद्ध योगी आला. प्रचंडने त्याला पाहिले व त्याच्या पाठीमागून जात जात रात्री एका अंगलात गेला.

तो सिद्ध भूतपिशाच व रयांच्या सारख्याच झुद्र देवादिकांची पूजा करी. प्रचंड त्या सिद्धाचा शिष्य होऊन त्याची सेवा करू लागला. त्या सिद्ध पुरुषाने प्रचंडला एक मंत्र शिकविला. त्यानंतर तो आपल्या मुरुचा निरोप घेऊन रानावनातच झुद्र देवादिकांची आराधना करू लागला.

झुद्र देवांच्या कृपेने प्रचंडाला अत्यद्भुत वेनी शक्ती प्राप्त झाली. तो कोणाचे

तोंड पाही व तो मनुष्य एका महिन्याच्या आत मरण पावणार आहे की नाही, हे बरोबर सांगे. या अद्भुत शक्तीचा चमत्कार दाखवून प्रचंड गावीराबच्या श्रीमंतांकडून जे पैसे मिळत त्यावरच आपला उदरनिर्वाह चालवू लागला. परंतु लोकांच्या मनात त्याच्याविषयी आदरभाव मुळीच नव्हता.

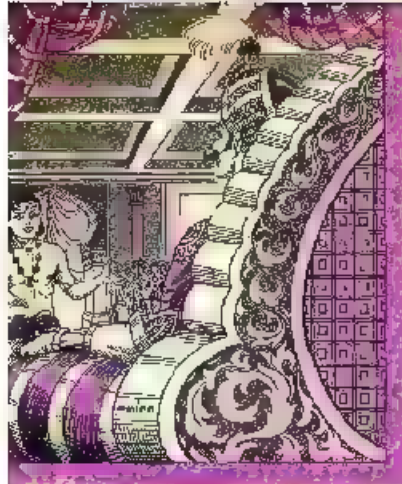
ही गोष्ट प्रचंड ओळखीत होता. म्हणून त्याने कोणत्या तरी राजाला आपल्या मंत्रांविषयी चमत्कार दाखवून मोठे बक्षिस मिळविण्याचे ठरविले. नंतर लग्न करून सुसाने संसार थाटला असा विचार करून

प्रचंड अवंतीच्या राजाच्या दरबारी गेला व आपल्या मंत्रविद्येचा चमत्कार दाखविण्याची इच्छा प्रकट केली. परंतु अवंतीच्या राजाचा असल्या मंत्रविद्येवर विश्वास नव्हता. उलट अशा लोकांच्या विषयी त्याच्या मनात तिडकारा होता. प्रचंडचा दरबारात अपमान झाला. म्हणून त्याच्या मनात सुडाची भावना उद्भवली. त्याने राजाचे तोंड पाहून राजा पंचवीस दिवसात मरणार आहे हे ओळखले होते. राजाने त्याचा उचित सत्कार केला असता तर कदाचित प्रचंडने ती गोष्ट राजाला एकांतात सांगितली असती. म्हणजे मरण

येण्यापूर्वी राज्यकारभाराची आवश्यक व्यवस्था राजाला करता आली असती.

अवंती नगराच्या दरबारी अपमान झाल्यामुळे प्रचंड शेजारच्या राज्यात जाऊन राहला. त्या देशाच्या राजाचे नाव मुनंद होते. प्रचंड त्याला जाऊन भेटला. मुनंद वसाने तरुण, पराक्रमी व साहूणा होता. त्याचे अवंतीच्या राजाशी हाडवैर होते. प्रचंडने त्याला आपल्या अद्भुत मंत्र-शक्तीची माहिती सांगितली. मुनंदने त्याच्या बोलण्यावर विश्वास नसल्याचे किंवा न असल्याचे काहीच चळू दिले नाही. त्याने एकाच गोष्ट प्रचंडला विचारली-

आमच्या दरबारातल्या कोणत्या दर-
बान्याचे आयुष्य सर्वात प्रथम संपुष्टात
येणार आहे?" ते ऐकून प्रचंडने दरबारात
हजर असलेल्या सर्व दरबान्यांकडे व इतर
शिपायांकडे एकदा पाहिले व राजाच्या
कानात एक विशिष्ट शिपाई बोध विषयात
मरणार असल्याचे खुणेने सांगितले. त्या
शिपायांच्या तोंडावर मृत्युकळा दिसत होती
व प्रचंडने सांगितल्याप्रमाणे तो खरोखरच
दुसऱ्या दिवशी हृदयविकाराने मरण
पावला तेव्हा सुनंद प्रचंडला बोलावून
म्हणाला - प्रचंड तुझ्या शक्तिसामर्थ्यावर
माझा विश्वास बसला आहे परंतु तुझ्या

त्या अवतीचा मला किंवा माझ्या राज्याला
काय उपयोग होणार?"

प्रचंड म्हणाला- "महाराज! माझ्या
मंत्रप्रकृतीचा उपयोग आपल्याला अनुनय
आणि राज्यविस्तार करण्याच्या कामी ह्या
वाकळ आपला धनु अवतीचा राजा आज-
पासून चौवीस दिवसात मरण्याए आहे
आपण बरोबर त्याच दिवशी त्याच्या राज्या-
वर स्वारी केलीत तर राजाच्या मृत्युमुळे
बोकासारंग बुडलली प्रजा आपल्यासमोर
बुद्धलसि संधी राहणार नाही आणि
आपल्यास सहज ते राज्य जिंकता येईल."

प्रचंडच्या सल्ल्याप्रमाणे सुनंदने सेना
सज्ज करून ठेवली आणि अवतीचा राजा
ज्या दिवशी मरणार होता त्या दिवशी
स्वारी केली बुद्ध सुरु झाल्यावर थोड्या
वेळाने राजा मरण पावल्याचा भाष्य
प्रचंडला कळली ती जातभी कळल्यावर
अवतीच्या सैन्याने हाय झाले सुनंदचे
वचनं कबूल केले

सुनंदने अवतीचे राज्य आपल्या
राज्याला जोडले. त्यानंतर दोन महिन्यांनी
त्याने प्रचंडला बोलाविले व त्याला जितके
धन इचे असेल तेवढे जजिन्यासुर घेऊन
राज्याबाहेर निघून जाण्यास सांगितले

कावोरा

वेताळने येथवर मोठे सांगून वि-
भवाच्याला विचारले- "राजा! सुनंदने
प्रचंडला आपले राज्य सोडून जाण्यास कां
सांगितले? त्याने तर सुनंदचे हितच केले
नव्हते का? कदाचित आपला मरणकाळ
येऊन ठेपल्यावर प्रचंड ती गोष्ट आपल्या
शत्रूला जाऊन सांगेल ही भीती त्याला
वाटली असावी. किंवा अशा बुद्धशक्तीचा
अपयोग करण्यास मनुष्य आपल्याला व
प्रचंडला केव्हा दगा देईल याची राजाला
शका वाटली असावी? या सर्व प्रश्नांची
उत्तर माहिती असून स दिली नाहीस तर
त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या
दाक्याची कायर शकले होऊन तुझ्याच
पायावर लोटू लागलीस."

ते ऐकून विभवादिप म्हणाला-
प्रचंडला राज्य सोडून जायला मगध्याचे
कारण यांपैकी एकही नव्हते. अवती
राज्य जिंकण्यासाठी जेवढ्या मक्तीची

सुनंदला जरूर किंवा गरज होती, तेवढी
पुरी झाली होती. त्यानून जास्त मदत
करण्याची शक्ती त्याच्या अंगात नव्हतीच
तो दरबारात राहला असता तर
उगाच दर एक दोन दिवसांनी कोण
दरबारी केव्हा मरणार हे सांगून सर्वांना
घाबरवून सोडले असते. म्हणून त्याने
प्रचंडला निरोप देण्याचे ठरविले. त्याने
जी मदत केली होती तिच्याबद्दल त्याने
आवश्यक तेवढी रक्कम बक्षिस म्हणून
देण्याची व्यवस्था केली स्वतःच्या खुशीने
तां हजे तेवढे घन घेऊन गेला म्हणजे
त्याचे समाधान झाले की नाही हे
पाहण्याची गरज उरणार नाही हा पण
हेतु होता "

अशातूनही राजाचे मौन भंग होतच
वेताळ प्रतापरोबर नाहीसा झाला व पुन्हा
झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला
(कल्पित)

फार पूर्वी विदर्भच्या गादीवर रघुरामराज नावाचा राजा राज्य करीत असे. तेव्हाही त्याच्या शेक्यात तिरनिराळी कोडी किंवा समस्या घोळत दरबारात बसल्या बसल्या त्याला एक न एक कोड किंवा समस्या ज्ञानक झुजें. तो ती समस्या सोडविण्यास आपल्या दरबायांना सांगे. कोणी कोडे सोडविले नाही अगर् कोड्याचे उत्तर असूच शकणार नाही असे सांगितले की राजा त्या दरबायाला शिक्षा करी.

एकदा राजाने एक विचित्र समस्या प्रस्तुत केली. म्हणाला—“तुकसान न होऊ देणारी चोरी आणि दुःखी होऊ न देणारी लबाबी कोणती?” चोरी झाली तरी तुकसान होणार नाही अशी चोरी अशक्यच कोणी फसविले तर फसणारा दुःखी होतोच म्हणून सर्व दरबारी विचार करू लागले की महाराजांनी ही दोन्ही कोडी निरर्थकच

दिली आहेत पण तोंड उघडून सांगण्याची हिंमत कोणीच केली नाही.

कोणी उत्तर दिले नाही हे पाहून राजाने मथ्याला आझ केली—“मी म्हटल्या प्रमाणे चोरी आणि लबाबी कोठे तरी होतच असणार, कोठे होत आहे या शोष्टीची जनकडी करून मला एका भाडवट्याच्या कास कळवावे.”

सर्वांना वाटले की मथ्याचे मरण जाता वुकत नाही. मंत्री दुसऱ्या दिवसापासून दरबारात आलाच नाही आणि नोकरी करवी दररोज दरबारान काय काय होते, या शोष्टीची इत्यदूत बातमी ठेवित होता.

मकी दरबारतून निघाला त्याच्या ठीक सिसऱ्या दिवशी राजाची फार आवडती अशी काळी गाय आजारी पडली पुष्कळ औषधपाणी केले तरी ती बरी झाली नाही. सर्वांना गाय मरणार असे वाटले.

परंतु ती मेली नाही. व हळू हळू लान बरी झाली आणि तीन चार दिवसांनी तेव्हा सारखे दुध पण देऊ लागली.

मथ्याने आठव्या दिवशी दरबारत यंयापूर्वी काय ते उत्तर येऊन ठेवले होते. ठरल्या वेळी ती दरबारात आला. मथ्याला पाहून राजाने विचारले—“काय मग उत्तर देऊन आलात का? तुकसान न होणारी चोरी कोणती आणि दुःख न होऊ देणारी लबाबी कोणती?”

“महाराज! ती उत्तरे मायला तर आली आहेत कोणाचे तुकसान होणार नाही अशी चोरी मीच केली आपण जीवदान देण्याचे वचन झाले तर मी ते उत्तर सांगतो.” मकी म्हणाला.

“बरे तर सांगा!” राजा म्हणाला. मकी म्हणाला—“महाराज! मी वेध घालून आपल्या कोड्याची उत्तरे सोधीत आठवडाभर मदीं राज्य हिडून फिरून आलो. हिडत असता मी महोत्सा नादाच्या गादी पोचलो. तेथल्या क्षेत्रकन्याच्या घरा-मनोच्या अंगणात एक काळी गाय विसरी ती आजारी व रोगिष्ठ होती. अगदी मरायला येऊलेली. ती दोस्तकरी आपल्या नोकरांवर सांगत होता—“बरे ही

गाय जाता लवकरच मरणार. मरणवैत हिला फुकटाचे लावला बगलावे जाणणार येकी तव केवडा खर्च करावा लागणार गोमाता आहे ना? अन्तःशेष्टीचा खर्च किती हाईल कोण जाणें?” हे सर्व ऐकून मी त्या गवात ती राख काढायचे ठरविले रात्री मी ती गाय पोसून एका वाडीत घातली आणि निघून आलो. पशुवैद्य म्हणाला, मी घेऊन आलो ती गाय दयाच्या आजाराने आजारी आहे. तिचे औषधपाणी नीट झाले तर ती बरी होईल त्याच वेळी आपली गाय मरायला येकली जसल्याचे मी ऐकले. हाक मी पोसून

आणलेली गाय आपल्या गाईच्या जागी ठेवून दिली आणि आपल्या गाईला तशी काठी टाकून आली. ती थोड्याच वेळानं मली मी ठेवून गेलो होतो ती गाय आता बरी झाली आहे व दूध पण देऊ लागली आहे म्हणे आपण वैद्यांना रयांनी दिलेल्या औषधाबद्दल कक्षिप्त पण दिलेल महोबा गायचे शेतकरी गाय चोरी गेल्यानंद्दल खूप विसले, कारण रयांना एक वैचादेखील खर्च झाला नाही, धाडिलत मी चोरी करून कोणाचे नुकसान केले नाही केला तो बोधाचा फायदाच केला. आपल्याला चांगली दूध देणारी गाय मिळाली व गावकऱ्यांना गाईच्या अन्वेषणीसाठी एक वैचादेखील खर्च करावा लागला नाही "

दरबारी म्हणाले-"मंत्री खरोखरच हुशार आहेत राजाने टाकलेली समस्या कशी छान साडविला?" राजाला पण कोणत्याही प्रकारची शंका राहली नाही

त्याने खूष होऊन विचारले-"दुखी न करणारी लबाडी तू केलीस का?"

"हो मंत्री लबाडी पण मी केली आहे." मंत्री म्हणाला.

"तू लबाडी केलीस? कोणाला फटविलंस? आणि त्याला दुख वाटले नाही?" राजाने मंत्र्याला एका दमात विचारले.

मंत्री हात जोडून म्हणाला-"महाराज! मी आपणांलाच फसविले आणि आपल्याला खोटे देखील दुख झालं नाही मी म्होव्याला गेलोच नाही. गाय बाजारी गडली नाही. मी चोरी केली नाही, सर्व सोट परंतु हे सर्व बापणांला खरे वाटावं अशातचून सांगून मी आपणांक फसविले आपल्याला त्याचे दुख तर झालेच नाही, नुकसान पण आपले काही झाले नाही

मंत्र्याचे चानुर्य पाहून राजा व दरबारी बक्क होऊन त्याच्या हाडाकड पाहू लागले

विश्वासघात

प्राचीन काळी मगध देशाच्या गादीवर

राजसिंह नावाचा एक राजा राज्य करीत असे. त्याच्या कारकीर्दीत मगध राज्याच्या शंजारी कल्याणपूर नावाचे एक छोट्यानी संस्थान होते. विक्रमसिंह नावाचा राजा त्या संस्थानाचा राजा होता ते संस्थान एक स्वतंत्र राज्य होते मनात आले असते तर कल्याणपूरचे संस्थान जिकून ते आपल्या राज्यात मिळवून देणे राजसिंहाच्या सहजी भाव्य होते परंतु त्याच्या मनात तो विचार कधीच आला नाही. उलट त्याने विक्रमसिंहाची सैत्री वाढविण्याचा प्रयत्न केला. त्याचे आणखी एक कारण होते विक्रमसिंह लहान संस्थानिक असला तरी हुशार व विश्वासपात्र होता तो एक प्रजावत्सल राजा पण होता.

कल्याणपूरच्या हद्दीला लागून कांचनपूर नावाचे आणखी एक लहानसं संस्थान होते

पण ते मगध साम्राज्यातच होते कांचनपूरचा राजा चंडवर्मा राजसिंहाचा एक मांडलिक राजा होता. राजसिंहाने त्याचा पराभव करून त्याला आपला एक मांडलिक करून घेतले होते. चंडवर्मा स्वभावाने दुष्ट होता विक्रमसिंहाची त्याची पूर्वी मैत्री होती परंतु स्वतः मांडलिक झाल्यापासून त्याला विक्रमसिंहाच्या स्वातंत्र्याचा हेवा वाटू लागला. त्यात विक्रमसिंहाची राजसिंहाची दिवसेंदिवस वाढत चाललेली मैत्री पाहून त्याच्या चिंतांना जळकळाट होऊ लागला

चंडवर्मच्या मनात विचार आला की राजसिंहाने मनात आणले तर त्याला विक्रमसिंहाचे राज्य एका दिवसात जिंकता येईल आणि त्या राज्यातला राज्यकारभार राजसिंहाच्या कृपेने आपल्यालाच मिळू शकेल, हे विचार त्याच्या मनात घोळत

होते विक्रमसिंहाचे वैभव त्याच्या डोळ्यात
सकत होते म्हणून तो एकदा राजसिंहाला
एकांतात घेऊन म्हणाला-“महाराज! आपण
सुद्धा बाह्यां मध्ये सांगण्याची गरज नाही
विक्रम दिसायला सज्जन आहे, परंतु त्याच्या
मनातला हेतू दुसऱ्याला कळणे शक्य
नाही. मी लहानपणापासून त्याला चांगला
ओळखतो. माझ्या राज्याला लागूनच त्याचे
राज्य आहे. सवी मिळायची खोटी तो
आपल्या राज्यावर स्वारी केल्याबिनाय
राहणार नाही” ते सर्व शीतपण ऐकून
घडून राजसिंहाने फक्त थोडे स्मित केले
पण काही बोलला नाही

आंधोपा
२६

असाच आणखी काही काळ छोटला
विक्रमसिंहाचा नाश कसा होईल हा एकच
एक विचार चंडवर्माच्या मनात घर
करून बसला होता. तो संध्याचे वाट
पाहू लागला.

दरवर्षी विजयादशमीला राजसिंह शाला-
माटाने दक्षण्याचा सण साजरा करीत असे.
त्यावेळी सर्व सामंज राजाना बोलावणी
जात. या वर्षी उत्सवाचे खास निमंत्रण
शक्तिसिंह नावाच्या एका योद्ध्याच्या हाती
कल्याणपूरला पाठविण्यात आले. शक्तिसिंह
एक स्वर्गभक्त शूर व विष्णुसत्पाक थोडा
होता व तो महाराजांचा एक अंशरक्षक
पण होता.

शक्तिसिंह कल्याणपूरच्या वाटेवर
विथोली साखी कांचनपूरला राहला.
चंडवर्माने त्याचे सर्व प्रकारे आदरातिथ्य
करून त्याला खूप ठेवले. त्याच बरोबर एक
दृष्ट विचार त्याच्या मनात आला. विक्रम-
सिंहाच्या हाती शक्तिसिंहाचा वध झाला
तर राजसिंहाचा विक्रमसिंहावर कोप होईल
नंतर राजसिंह विक्रमसिंहाचा वध करून
त्याचे राज्य स्वाधीन करून घेईल. आपण
युक्तीने त्या राज्याची व्यवस्था पाहण्याचे
काम महाराजांकडून मागून घेऊ.

त्या दिवशी रात्री शक्तिसिंह झोपला
असता त्याच्या खिशातून विक्रमसिंहाच्या
नावे लिहिलेले निमंत्रण पत्र चंडवर्माने
काढून घेतले व त्या जागी दुसरे पत्र ठेवून
दिले. शक्तिसिंहाला ते काही कळले नाही
व तो दुसऱ्या दिवशी उजाडताच कल्याण-
पूरला तिघून गेला.

विजयादशमीचा उत्सव संपला. विक्रम-
सिंह त्या उत्सवाला हजर नव्हता त्याच्याकडे
निमंत्रण घेऊन येऊन शक्तिसिंहाकडे परत
आला नव्हता तो कां परतला नाही व
नेहमीप्रमाणे विक्रमसिंह उत्सवाला कां
हजर झाला नाही हे कोणाला कळले नाही

चंडवर्मा राजसिंहाला म्हणाला-“महा-
राज, शक्तिसिंहाला आपण विक्रमसिंहाकडे
पाठविला होता तो तेथे बंदा होता की
नाही आणि त्याने पत्र पोचते कळे की
नाही हे विक्रमसिंहालाच विचारून पहावे
यासाठी काही तरी बंधक गुप्त आसावे.”

“म्हणजे बुद्ध्या मते शक्तिसिंहाचा जीव
धोक्यात आहे का?” राजसिंहाने विचारले.
“महाराज, मी जाणपर्यंत काही बोललो
नाही परंतु आपण विचारलेत म्हणून
बोलत आहे. विक्रमसिंह आपल्याला वाटतो
तसा सरळ नाही तो आपल्या राठीचा
आहे.” चंडवर्मा म्हणाला.

राजसिंहाच्या मनात विक्रमसिंहाविषयी संशयाचे बीज पेरले गेले. त्याने आपला एक दूत विक्रमसिंहाकडे पाठविला. तो दूत परत येऊन म्हणाला- "महाराज! आपण समितल्यप्रमाणे मी सन गोष्टीची मनकरी करण्याचा प्रयत्न केला. परंतु मला एकाही गोष्टीचे सरळ उत्तर मिळाले नाही."

राजसिंहाने आणखी एका हुशार माणसाला माहिती काढून आणायला पाठविले. परंतु या सेपेसिंहि विशेष कामया झाला नाही. त्यामुळे महाराजांच्या मनातला संशय कमी होण्याऐवजी कुणाबला परंतु एक गोष्ट मात्र महाराजांना कळली की

त्याचा विश्वासपाव अंगरक्षक सक्तसिंह भाता वा बगल नाही.

"विक्रमसिंहाने विश्वासघात करून स्वतःच माझ्या मैत्रीचा अपमान केला आहे. त्याच्या राज्यावर स्वारी करून त्याची घमंड लतरविली पाहिजे." राजसिंहाने जणू काही प्रतिज्ञाच घेली. चंडवर्माला, त्याचा वृष्ट हेतू शब्द झाल्याबद्दल परमानंद आला.

भगवच्छा सैन्याने कल्याणपूरला वेढा दिला. महाराजांच्या जिजिरात चंडवर्मा वसून महाराजांना सल्ला देऊ लागला. दोघे परस्परांशी सल्ला करीत असता अन्तर्गत तेथे एक सामान्य क्षिपाई विक्रमसिंहाकडे दूत म्हणून वाटला.

"तुम्हा राजाचे आश्वासकडे कोणता निरोप पाठविला आहे?" महाराज राजसिंहाने दूताला विचारले.

'आपण एकाएकी ही स्वारी केली आहे. विक्रमसिंहाला आश्चर्य झाले आहे. आमचे महाराज आज या युद्धाला मुलीच तयार नाहीत. आपण यांही खंड विल्लास ते हमारी करू शकतील." तो दूत म्हणाला.

'आम्ही आपल्या शक्तीची परीक्षा देण्यासाठी तुमच्याकडे आलो नाही. तुम्हा

राजाने माझाशी जो द्रोह केला आहे त्याचा प्राय विचारण्यासाठी व उचित दंड देण्यासाठी आलो आहे. तुम्ही युद्धाला तयार नसाल तर त्याचे फळ भोगायला तयार रहा." राजसिंह कठोर वाक्यात म्हणाला.

चंडवर्मा मध्यम म्हणाला- "महाराज! या लोकांनी आपल्या दूताचा वध केला आहे. आपण त्याचा सूड घ्यायला नको का?" दूत ते सर्व ऐकून काहीच बोलला नाही. पुढे काम होते हे पहात स्वस्थ वसून राहला.

राजसिंहाचे सर्वांग कोषाभं परस्पर कापल होते. तो मोठ्याने ओरडून म्हणाला- "तु बाळक का नाहीस? तुम्हा राजाने माझ्याशी द्रवभावाने विश्वासघात करून एका निरपराध व्यक्तीचा वध केला. मैत्रीचे हौस करून गळ्यावर सुती फिरवायला त्याला माज नाही काटली?"

श्यावर राजदूत म्हणाला "महाराज! आमच्या महाराजांनी विनाकारण आपल्या दूताचा वध केला नाही."

मध्येच चंडवर्मा म्हणाला "विना कारण वध केला नाही? तरमग राजसिंह महाराजांनी त्याचा वध करण्यास पत्र लिहून त्याच्या हाती पाठविले होते? निमंत्रण

पत्रात तेच लिहिले होते का? बोल ना!" चंडवर्मा मोठ्याने व्यंग्य हास्य करीत म्हणाला.

"होय! आपण म्हणालात तेच खरे आहे हे म्या ते निमंत्रण-पत्र महाराज!" असे मांगून राजदूताने राजसिंहाच्या हाताने निमंत्रण पत्र दिले. ते पत्र वाचून राजसिंह चकित झाला. पत्रात हा भक्कूर होता- हे पत्र वज्रन येणारा दूत राजद्रोही आहे. गुप्तपणे याचा वध करावा.

राजसिंह "काय लिहिले आहे?" असे विचारीत चंडवर्माने राजसिंहाच्या हातापुढे ते पत्र

मंजून वाचले ते पत्र त्याने स्वतः लिहून शक्तिसिंहाच्या लिखात ठेवले होते. चंड-वर्मांना ते पत्र राजसिंहाच्या हातात पडले असे स्वप्नातलेलीच वाटले नसले.

राजसिंहाचे सर्व लक्ष ह्यावेळी चंड-वर्माच्या चेहऱ्यावरच होते. त्याने दाखवून त्याला विचारले—“बोले, हे पत्र कोणी लिहिले तूला या पत्राविषयी बांधोब कासे काय कळले?”

“महाराज! मलादेखील तेच विचार-वयाचे होते!” असे म्हणत राजदूताने आपल्या झोत्याची पगडी खाली काढून ठेवली.

त्याला बोलून राजसिंह पकित होऊन म्हणाला—“विक्रमसिंह! आपण स्वतः?”

चंडवर्माचे कपट सर्वांना कळले राजाच्या आज्ञेने सैनिकांनी त्याला कैद केले.

विक्रमसिंह! या दुष्टाचा दुष्टपणा मला लगेच कोण कळविला नाही? आणि

पर्यंत गप्प को होता?” राजसिंहाने विचारले.

याचा दुष्टपणा सर्वांना नीट कळावा व पुराव्यानिशी याला पकडता यावे म्हणून मी बोलिलो नव्हतो नाही तर त्याने पुढे बाणजी कोणकोणते कट केले असते सांगणे कठीण आहे. याने माझे राज्य नष्ट करण्यासाठी आणि आपले सव्य मोडावे यासाठी हा सर्व प्रयत्न केला होता. परंतु आपला शौरपणा मी बोलूनच होतो, म्हणून मी शक्ति-सिंहाचा वचन करता त्याला अपत्याकडे आजपर्यंत मुखरूप ठेवले आहे. चंडवर्माने माझ्यासाठी व जाले टाकले होते त्यात तो स्वतःच सापडला.

राजसिंहाने चंडवर्माला फाशीची शिक्षा दिली. शक्तिसिंहाला कांबनपूरचे राज्य देण्यात आले. त्यानंतर राजसिंह काही दिवस विक्रमसिंहाचे अतिथि स्वीकारून आपला राजवासीला परतला.

एका गावी धर्मोदय नावाचा एक जमीनदार रहात असे. त्याचा बाबा फार मोठा होता. त्याच्याकडे शेकडो गार्डगुरे, रत्न-माणिक्य व शेकडो एकर जमीन होती. नाकरनाकर वण पुष्कळ होते.

धर्मोदयाने तीन मुलगे होते. त्यांचा मोठा मुलगा श्रीधर विसावला फार सुंदर होता. परंतु तो भोगविलासात गुरफटलेला होता. दुसरा मुलगा विजय स्वभावाने नित्यव्ययी होता. शेतीने कामे व इतर कामे करण्याची त्याला आवड व चांगली माहिती पण होती. तिसरा मुलगा महेश आढशी व स्वभावाने खर्चक होता.

मरण समयी धर्मोदयने आपले मृत्यु पत्र लिहून ठेवले. मृत्युपत्राची माहिती व त्या प्रमाणे त्या मृत्युपत्राची असलेली वस्तुवर्णने काम विवाणाला सोपविले होते. विवाणाला सर्व सांगून धर्मोदयाने हाडले मिटले त्यानंतर

विवाणाने धर्मोदयाच्या तिघां मुलांना बोलावून त्यांच्या बापाचे लिहून ठेवलेले मृत्युपत्र वाचून दाखविले. मृत्युपत्रात खालील खुलासा व अटी होत्या.

सर्व इस्टेट तिघां मुलांना सारखी सारखी वांटून देण्यात यावी.

जो वांटा प्रत्येकाला मिळेल तो कोणाच्या स्वाधीन होणार नाही आणि अधिकार असल्याचा अनुभवपण त्यांना होणार नाही. प्रत्येकाला आपल्या वांट्यावर पूर्ण अधिकार नाही. प्रत्येकाचे आपल्या वाट्यातले दांत दोन हजार आपल्या आईला दिले पाहिजेत.

त्या अटी विवाणाने वाचून दाखविल्यावर तिघे चर्चिले. आले कारण त्याचा बघे कोणालाच कळला नाही. तिसरा मुलगा महेश विवाणाला म्हणाला—“हे मृत्युपत्र निरर्थक आहे. मला वाटते की हे मृत्युपत्र

लिहीत असता बाबाचे डोळे ठिकाणावर नव्हते. म्हणून क्षाण बाबाची इस्टेड आपल्या दृच्छप्रमाणे आम्हांला वांटून द्यावी."

"तुमच्या वडिलांनी हे मृत्युपत्र स्वतःच्या हाताने लिहिले आहे त्याची अंमल बजावणी करण्याचे काय त्यांनी मरणावर टाकले आहे व त्याप्रमाणे अमल बजावणी झाली पाहिजे अर्थ नाही कसा? या अटीप्रमाणे वांटे करून देण्याचे कर्तव्य माझे आहे. मी पचाता बोला मृत त्यांच्या समक्ष मृत्युपत्राच्या अटीप्रमाणे वांटे करून देतो मी अटीप्रमाणे वांटे करून दिल्याची साक्ष पंचांनी दिल्यावरच मी आपले कर्तव्य पाळून कोल्याचे समाधान मान्या भत्ताला वाटेल." दिवाण मुलांना म्हणाला

नंतर दिवाणाने पचाता बोलावून त्यांच्या समोर मृत्युपत्र बाबून दाखविले आणि म्हणाला-"मृत्युपत्राच्या अटीप्रमाणे मी माझ्या बऱ्याची इस्टेड त्यांच्या मुलांना वांटून देतो."

मी जेत गुरे नाकर व इतर वनीने साभान मोठा मुलगां श्रीधर याला देतो राजवाडा व बाग मधला मुलगा विजय याला देतो. कपडे, दाबदागिने व इतर मूल्यवान वस्तू सर्वात वाकटा महेश याला देतो." दिवाण म्हणाला

असे वांटे केल्यामुळे धर्मानंदच्या तिघां मुलांना त्यांच्या त्यांच्या उपयोगाच्या व आवश्यक्या नसलेल्या वस्तू मिळाल्या म्हणून त्यांना आपापला वांटा बंदनावाला वाटला. महेशचा वांटा श्रीधरला, श्रीधरचा वांटा विजयला व विजयचा वांटा महेशला देवळून बावा लागला. अशा-तहेने प्रत्येकाला सारखा सारखा वांटा मिळाला असूनही ती वापरता आला नाही ते पाहून तिघांचा दिवाणाच्या हुसारीची व जातुबाची कल्पना झाली तिघांनी आपापल्या वांट्यातले दोन दोन हजार रुपये आपल्या आईला दिले

योग्यतेची परीक्षा

एका गावी पोपू नावाचा एक शेतकरी राहत असे त्याच्या एकुलत्या एका मुलीचे नाव कमला होते ती वयात आल्यावर तिच्यामाठी जांगली खावली खेळते सांगून येऊ लागली. जांगलें खेळ निवडून मुलीला त्या घरी दंड्यासाठी पांयला विचार करून एक उपाम करायला गेली

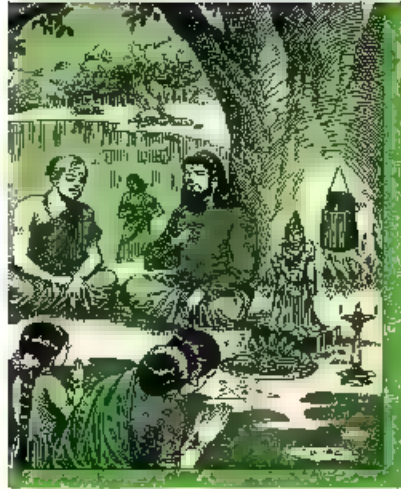
गावच्या घरी शेतकऱ्याची स्थळीच सांगून येत मुली सुंदर होती व गोबूची शरीराची मोठी होती. म्हणून आपल्या लग्न मुलांना वेळून लेंजार पाजारच्या गात्राची शेतकरी मंडळी येऊ लागली गावून सर्वांचे मधापोष्य आदराभिषेक करून त्यांना म्हणाला-"मला हीच एकुलती एक मुली. हिचा योग्य वर मिळावा हा माझा प्रयत्न आहे. मुलाची निवड मी एक दोन गोष्टींची शरीक्षा करून करणार आहे

तेव्हा तुम्ही आपल्या मुलांना तसे सांगून पाठवावं. ओ मुलगा मी टंकलेल्या परीक्षेत उत्तम ठरेल त्याला मी आपली मुलगी जानंदाने देईन

अर्थातच ही अट शेतकरी मंडळींना पसत पडली नाही. तरी दोघां तिघां मंडळींना अशी परीक्षा श्रव्यत काही पैर विशले नाही म्हणून तिघांचे तिघे मुलगांती परीक्षा देण्यास झाले त्यांचे कथे बबळ जवळ एकच होत तिघे दिसायला तरतरीत व सुशील होते

पोपू त्या तिघा मुलांना म्हणाला- तुम्ही बरोबर एक पै किंवा पैसा काही घेतल्याशिवाय निरनिराळ्या दिशेने जा व एका महिन्याने कंभर हपये मिळवून येऊन या त्यानंतर कोणाला आपली मुली मागचीं हं मी ठरवीन"

तिघे त्याप्रमाणे तीन निरनिराळ्या दिशांनी निघाले. त्यांच्यापैकी लखू हा

पूर्वकडे निघाला. तीं एका जंगलातून जात असता त्याला एका जागी एक लाकडी बाहुली सापडली. ती पाहून त्यांच्या मनात एक विचार आला. त्याने एकाद्या साधू-सारखा वेष केला आणि एका गांवी जाऊन त्याने त्या बाहुलीला हुळवकुळ लावून तिला एक बरच नसदलं आणि तलावाच्या काठी एका झाडाखाली ती बाहुली ठेवून भक्तासारखा तिची पुजा करीत बसला.

गावच्या बायका पाणी भरायला तलावावर येत आणि त्याला विचारीत की ही देवी कोण कोळनी? तेव्हा तो त्यांना

सांगे-“ही देवी काशीजवळ गंगाप्रात माझ्या गुरूवर्यांना सांपडली स्वतः गंगाच अवतरी आहे. आपल्या गुरूवर्यांच्या आज्ञे-प्रमाणे मी या देवीची स्थापना करण्यासाठी या तलावाच्या काठी आलो आहे. या देवीची श्रद्धा भक्तिपूर्वक पूजा केल्यास कधी दुष्काळ पडणार नाही व तलावात वारा महिने बसत काळ पाणी राहील.”

भाबडेचा बायकाचा त्यावर विदवान असला त्या नारळ पान सुपारी केळी व इतर फळफळावळ आणून देवीला वाहून नमस्कार करू लागल्या. काही लोक देवी पुढे पैसे पण ठेवू लागले. हळू हळू देवीचे महत्त्व वाढत गेले. वसतीची पेटी ठेवण्यात आली. पेटीत पडलेले पैसे लवू एका जागी पुरून ठेवू लागला. काही दिवसांनी शहर रुपये जमा झाले. एक महिना पुरा होणार हे लक्षात येताच लवूने दोदा भक्तांना देवीच्या सेवेला नमले व मी लवकर परत येऊन देवीचे देऊळ बांधून असे सांगून निघून गेला.

दुसरा तरुण शेतकरी तंदू गोपूत सांगितल्याप्रमाणे पश्चिमेकडे निघाला. एका महिन्यात पांथर रुपये मिळवून आणण्याची

गोष्ट तर सोडाच त्याला सकाळी मध्याकाळच्या जेवणाची व संध्याकाळी सकाळच्या जेवणाची अंदाज वास देई जेवणाची मरावे लागले तरी बालेल पण परक्यासमोर हाव कसा पसरायचा? किती झाला तरी तो एक स्वाभिमानी शेतकऱ्याचा मुलगा होता. चोरी करायला मन कचरू लागले म्हणून गावातून फिरते वेळी लहान मुलांच्या हातात काही खाण्यासारखे विसले की ते हिसकावून घेऊन तो खाई असे चार आठ दिवस गेले.

परंतु तंदूला ते शिण आवडनासे झाले व त्याने निराश होऊन परत फिरण्याचे ठरविले.

त्या दिवशी रात्री तो त्याच मनस्थितीत बालव्याच्या काठाने चालत असता कोणो तरी पाठीमागून बाला व एक गाठोड त्याच्या खांद्यावर ठेवून पतून जाऊ लागला, त्याचेवेली त्याला पाठीमागून लोक “चोर चोर, पकडा त्याला!” असा आवाज ऐकू आला. असाच लक्षात घायला तंदूला कास्त वेळ लागला नाही. त्याने ते गाठोडे जमिनीवर टाकले व त्या चोराला त्याचा पाठलाग करून पकडले.

इतक्यात चोराचा पाठलाग करीत धावत येणारे लोक पण आले. तंदूने ज्याला पकडले होते तो एक बटुल चोर होता तो

केवा को? काम करून पोढभर जबाबला वाढल की पुरं. मला शेत लागतता बरें व शेलीच्या व जागायतीच्या कामाची मला चांगला माहिती आहे."

त्या शेतकऱ्याला ती तक्षण शेतकरी हुशार व होतकरू वाटला. त्याने प्रथम त्याला लागतता वाढले आणि नव जेतावर घेऊन गेला. निवृत्ते मन लावून काम केले त्या दिवशी रात्री शेतकऱ्याने त्याला जबाबला वाढून एक रुपया मजुरी म्हणून दिले. विठू दुसऱ्या दिवशी पुढे निघाला.

असाच प्रत्येक दिवशी एकेका गावाला मुशकाम करीत संहतत वरून पोढपाऱ्याची व्यवस्था करीत तो पुढे निघाला असाच तऱ्हेने एक आठवडा लगेला त्याच्या पिण्याचा त्याला पिकार नव्हता परत एका महिन्यात शंभर रुपये जमवायचे फसे हाच मोठा प्रयत्न त्याच्यासमोर उभा होता असे फिती दिवस चालणार. काही तरी दुसरा विचार केला पाहिजे.

असाच विचार करीत तो आणखी एका गावी आला. गावातल्या पिढ्याच्या पारा-वर बसून चार पांच जण मोठमोठ्याने ओरडून काही सरी घेऊनबर भांबत होते त्याने जवळ जाऊन भांडणाचे कारण

विचारल. भांडण करणाऱ्यांको एक जण संपाक्यांमधला एक प्रमुख होता तो ब्रधणावळीच्या वेळी संपाकी ठरवून देई व संपाक्यांकडून व घणनांनाकडून पैसे चेहे. एका संपाक्याने बीषा संपाक्यांना घेऊन येतो असे वचन दिले होते पण तो फक्त पिकांना बोलावून घेऊन आला होता. म्हणून तो प्रमुख संपाकी त्याला रागावत होता.

विठू त्याला जवळ जाऊन म्हणाला - मी संपाक्याने काम सा म्हणून नाही सांगणार आणि ते काम मला करता पण मंगार नाही पाणी करण्याचे, भांडी घासून

वायचे व अर्द्याचे इतर बरची काम मो करीत.

प्रमुख संपाक्याने विचार केला की तूचन भुलगा हुशार दिवशी आहे त्याला मदतीला ठेवला तर तिथे संपाकी वेळ माळून नंतील. त्या दिवशी रात्री एका जमिनदाराच्या घरी जवणावळ होती आणि वचन दिल्याप्रमाणे संपाकाची सर्व जबाब-दारी त्याच्यावर घेऊन पडली होती म्हणून त्याने विठूला मदतीसाठी कामावर ठेवून घेतले.

त्या दिवशी विठून खूप मेहनत करून मुख्य संपाक्याला खूप केले पुढे त्या

चोर एका जमिनदाराच्या घरात शिरून घरातले दागदागित घेऊन पळून जात होता कुत्राभुक् लागला तेव्हा जमिनदारचे नोकर लागं झाले व चोराला धरायला भावले त्याच चोराला नव्हने भरले होते चोराला भुट्टेमाळासकट पकडून दिल्याबद्दल जमिनदार खूप दयाळा व त्याने नव्हला शाबासकी देऊन त्याला बंधिग म्हणून शंभर रुपये दिले न रुपये घेऊन तेव्हा आनंदाचे परतला.

तिसरा तरुण विठू गोपूच्या घरात उत्तरंक्षे निघाला. कुपारच्या कुसारास तो एका गांवच्या शेतकऱ्याच्या घरी पोचला त्याने शेतकऱ्याला विचारले - काही काम

सैपाक्याने निरनिराळ्या गांधी सैपाकाच्या बळी मदतीसाठी त्यालाच नेलं दहा पंधरा दिवसातच विठ्ठला पुष्कळ मजुरी मिळाली आणि त्याला हजे होते तेवढे शंभर रुपये त्याच्याकडे जमा झाले. तेव्हा तो गोपूच्या गावी निघाला.

एक महिना पुरा झाला त्या दिवशी तिचे तरुण गोपूच्या घरी आले. तिचे शंभरशंभर रुपये घेऊन आले होते. गोपूला आनंद झाला प्रथम त्याने लख्खला विचारले—“काय हे बुवा, तू कसे काय मिळवलेस हे शंभर रुपये?”

तो म्हणाला—“मी बातुर्ये दाखवून शंभर रुपये मिळविले” नंतर त्याने लोकांच्या अधविस्वासाचा दुरुपयोग करून गगेची मूर्त म्हणून एक बाहुली ठेवून कसे पैसे मिळविले हे फुहारक्या मारीत सांगितले

“आणि तू रे कसे मिळविलेस हे शंभर रुपये?” गोपूने नव्खला विचारले

“भाझे नशीबच बलवत्तर!” असे सांगून त्याने घोराळा पकडवून देऊन जमिना-दाराकडून शंभर रुपये कसे वक्षित मिळविले हे ऐदीत वर्णन करून सांगितले.

“वाणि तू रे?” गोपूने विठ्ठला विचारले तो म्हणाला—“मी लोकांच्या अंध-विस्वासाचा गैर फायदा घेतला नाही की नशिबावर अवलंबून राहलो नाही स्वतःच्या मेहनतीने हे पैसे मिळविले आहेत” त्याने सैपाक्याच्या हाताखाली पडेल ते काम करून पैसे कसे मिळविले हे सांगितले

गोपूने विचार केला, लख्ख हुशार आहे पण त्याने लख्खी करून पैसे मिळविले आहेत नव्खला केवळ नशिबाच्या भरंवशा-वर पैसे मिळाले परंतु विठ्ठल स्वतः अंगमेहनत करून पैसे मिळविले आहेत. तव्ही तोंच मुलीला योग्य वर आहे, असा विचार करून गोपूने विठ्ठीच आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले

मातावा प्रश्न

एका गावी गावच्या वाटताने गांवकऱ्यांच्या इच्छेप्रमाणे विहीर खणण्याचे ठरविले त्याने एका सांगसाला मजुरांना कामावा सावून विहीर खणून देण्याचे काम दिले त्यासाठी किती मजुरी द्यायची हे पण ठरले

त्याने सर्व व्यवस्था करून वाटताना विचारले—‘दली! मजूर कामावर जाणे बाहेर विहीर खणताना माती मिळेल ती कोठे टाकायची?’

पाटील घोटा वेळ विचार करून म्हणाला—“ती माती टाकायला एक खड्डा खणून ते त्यात विचारायचे काय?”

‘पण मग त्या खड्ड्यातली माती कोठे टाकायची?’ तो प्रस्न बघा राहीन ना?’ तो मनुष्य म्हणाला

‘तुला एकडेदेखील कळू नये? अरे जी माती आणि ही माती दोन्ही मावेस इतका मोठा खड्डा खणून घे! असा सारकाम्यासारखा विचारीत घडून वेळ कां घालवतो आहेस?’ पाटील म्हणाला

गावातल्या टोकाच्या गळोतल्या कुलकर्णी बराच राहणाऱ्या मुलाला मुले खुळा व मूर्ख म्हणून त्याची टर उदक्षीत होती. निवृत्त्यात आणजेच आले इ रागावून म्हणाले—“अरे काय दंगा चालवला आहे? अक्कलशून्य खुळ्याचे लग्नदेखील एखाद्या राजकुमारीशी होते, ठाऊक आहे का?”

आजोबांच्या तोंडचे ते साक्ष्य पुढे स्थायची खाती, मुले ओरडू लागली—“तीच गोष्ट सांगा, आजोबा!” आजोबा नाकारत तपकीर काढून धोष्टे संपू लागले.

फार पूर्वी एक म्हातारी होती तिच्या एकच मुलगा होता त्याच्या डोक्यात बटाटे भरलेले होते आणि त्याच्या डोक्यात एक केस नव्हता. बिनबुडाची गोल कोटीच जणुकाही त्याची आई त्याला म्हणे— तुम्हा

कसे ते म्हणजे? तुला मुलगी कोण देणार थोड तरी कसे भरणार?”

तो होताच मुळी अक्कलशून्य म्हणून लग्न आणि थोडे भरणे दोन्ही धोंवटीची त्याला काळजी अशी वाटलीच नाही.

एकदा त्या गावची राजकुमारी पालखीत बसून कोठतरी चालली होती त्या अक्कलशून्य शकल्यान तिच्या पाहिले त्यानं विचार केला आई म्हणतं तसे लग्न करायचे तर का राजकुमारीशीच करायचे आणि धरी चल्यावर आईला म्हणाला—“आई! तू राजाकडे जाऊन सांग की त्या राजकुमारीशी मी लग्न करणार आहे.”

ती म्हातारी चकित झाली म्हणाली—“अक्कलशून्य मूर्ख! डॉक बिक फिडल आहे बाटलं तुझं? माझ्याजवळ बोललास तर बोललास, आणखी कोणाजवळ बोलू नकोस राजाच्या कानावर ही गोष्ट गंभीर तर तुझ्या

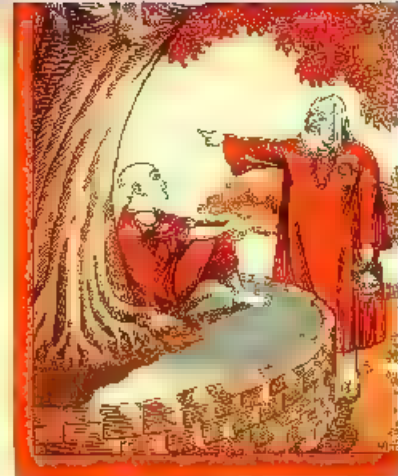
बरोबर माझे डॉक देखील जाईल पुन्हा तोंडावाटे असे काही घेते वाकडे बोलू नकोस ‘म्हातारीने बजावले’

परंतु त्यानं म्हातारीचे एक ऐकलं नाही व हट्ट धरून बसला की राजाला जाऊन सांगितलंच पाहिजे. म्हणून म्हातारी राजाच्या दरबारात गेली आणि हात जोडून म्हणाली—“महाराज! माझ्या मुलाला लग्नलं आहे वेळ. तो राजकुमारीशी लग्न करणार म्हणतो.”

राजा सुद्धा विस्मितच होता ते ऐकून तो विचार करू लागला, पाहुं तर मी संमत काय होते ती आणि म्हातारीला म्हणाला—“म्हातारे ही थोष्टे तुझ्या मुलाने स्वतः ऐकून सांगायला काही हरकत आहे का? तू कसाला आली आहेस?”

म्हणून म्हातारीनं दुसऱ्या दिवशी मुलालाच राजाकडे पाठविले तो अक्कलशून्य मूर्ख दरबारात जाऊन राजासमोर हात जोडून उभा राहला.

राजा त्याला पाहून म्हणाला “काय म्हण, तुला राजकुमारीशी लग्न करायचे आहे? तर मग मी सांगितो ते कर. आत्मच्या बाबत माणसं पक्षी नाहीत तू जाऊन तसे पक्षी बागेत आणून पोचते कर. जो कोणी

असे पक्षी पोचते बरोल त्याच्याशी राजकन्येच लग्न करून द्यायचं मी ठरविलं आहे.

तो अक्कलशून्य मूर्ख म्हणाला—“कबूल महाराज! मी प्रयत्न करून पाहतो.” असे सांगून ती निघाला. परंतु बरे पक्षी असतात कोठे हे त्या मुलाला माहीत नव्हते. स्वभावात तसे पक्षी मिळालेच तर त्यांना आणून राजाच्या बागेत कसे सोडायचे हे देखील त्याला माहीत नव्हते म्हणून तो त्याच विचारात अस्मिष्टासारखा एका गावातून दुसऱ्या गावी फिरत राहला.

एक दिवशी त्याला एक बैरागी भेटला, बैराग्याने त्यालाजवळ बोलवून विचारले—

'कामरे मुला! असा उदास कां?' त्या अक्कलशून्याने त्या बैराग्याला आपली रडकथा सांगितली

तू खुळा आहेस मनात आलेली गोष्ट मिळावी म्हणून तूच झुळ तुझ्या डोक्यात घोळत आहे. दुसरा कोणी असता तर तो विचार केव्हाच मनातून काढून माफकी झाला असता. बरं तर मी सांगतो तसे कर. तू सरळ पूर्वेकडे जा. तुला एका कोसावर एक बराच बाज दिसेल त्या झाडावर ते पक्षी राहतात. तू झाडाखाली गेल्याबरोबर "ओम् फट्ट" असे म्हण. म्हणजे ते पक्षी जागण्या जागी बसून

राहतील. त्यांना उडता येणार नाही. तू त्यांना घेऊन जाऊन राजाच्या बागेत सोडून पुन्हा "ओम् फट्ट" म्हण, म्हणजे ते गाऊ लागतील. रथावतार तू राजकन्येची लग्न करून घे' असे अक्कलशून्य मूर्खाला सांगून तो बैरागी निवृत्त गेला

बैराग्याने सांगितल्याप्रमाणे तो अक्कलशून्य त्या वडाच्या झाडावळ गेला. त्या झाडावर चिचिचिचि रंगाचे लहान मोठे पुष्कळ पक्षी बसून निरनिराळे आवाज काढून गात होते

अक्कलशून्याने 'ओम् फट्ट' म्हणताच सर्व पक्षी गप्प जागण्या जागी हलल्या. डुलल्या विवाह बसून राहले. त्यांना त्या सर्व पक्षांना घरले आणि नऊन राजाच्या बागेत सोडून पुन्हा ओम् फट्ट म्हटले, त्याबरोबर पक्षांना शोध किलविलाच सुरू झाला

त्यानंतर ती अक्कलशून्य राजाच्या दरबारात जाऊन म्हणाला-"महाराज! आपल्या आज्ञेप्रमाणे मी गाणारे पक्षी घेऊन आलो आहे आणि ते बागेत झोळत आहेत आता माझं लग्न राजकुमारीशी करून द्यावे"

अरे! त्यात काय मोठेसे? मी लग्न करून द्यायला तयार आहे. तुला मग तंत्र

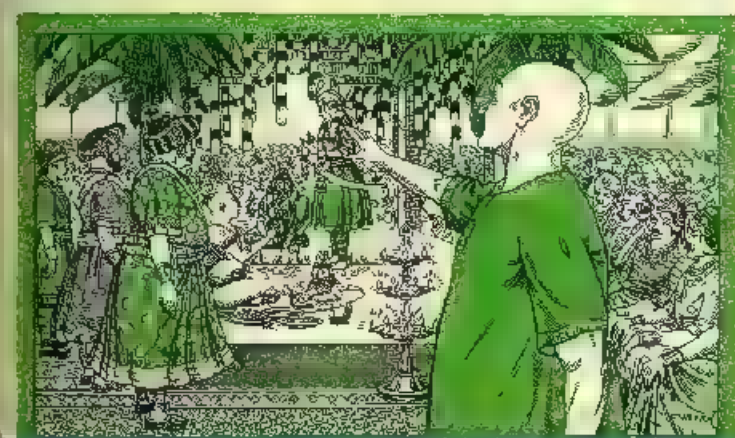
यंतात असं विस्तृत तुझ्या टक्कल पडलेल्या या डोक्यावर केस उगवून दाखविलेस तर राजकन्येची मी तुझे लग्न करून देईन" राजा म्हणाला

"बरे महाराज!" असे म्हणत अक्कलशून्याने लवून राजाला मुक्या केला आणि डोक्याला कंठ कसे पंगार याचा विचार करीत तो घरी आला

अक्कलशून्य निघून गेल्याबरोबर मन्थाला बोलावून राजा त्याला म्हणाला-"म्हाने भक्ते! मी तुमच्या मुलाबरोबर राजाच्या विवाह करून द्यावा, म्हणतो लग्नाची तयारी लवकर करावी."

राजधानीभर मन्थाला मुलाशी राजकन्येच्या विवाहाची वार्ता पसरली हे लग्न दुसऱ्याच दिवशी होणार आहे हे ऐकून प्रजेला आश्चर्यच वाटले

तो अक्कलशून्य राजाकडे त्या विषयाची चवकशी करायला गेला "असा अन्याय का?" त्याने राजाला जाऊन विचारलं तोपर्यंत लग्नाची सर्व तयारी झाली होती बरतधूस बोहोल्यावर समोरासमोर उभं करण्यात आले. भटजी व इतर बडोलवारी मंडळी पाहुण्यांना अक्षता घेत होते. भटजींनी मंगलाष्टके म्हणायला सुरवात केली सर्व कार्यक्रमां उरकून वधूच्या मळघात मंगळसूत्र

समजावून सोंमल्य दूर राजास जायत्ये मुलीचे लग्न अवकलधून्याशी करून दिले 'जाजोबा' पण त्या अवकलधून्याला टक्कल होते ना? मग राजास त्याच्यागी लग्न कसे करून दिले?" मुलांनी विचारल अरे त्याच्या डोक्याला कस होत नाही तर राजकुमारी त्याच्यागी लग्नाला कशी तयार झाली असती?" असे सांगून आजोबा आघोळीला उठले.

पण आजोबा त्याच्या डोक्याला कस काढून आले हे सांगितल्याशिवाय तुम्ही विचारात, मुले जोरडली.

अरे त्यात काय मोठं स? नाटकान काम करणाऱ्यांकडून एक टोप मागून घेतला आणि डोक्यावर टवून ओम् फट म्हटले झाले, तो टोप कायमचाच डोक्याला चिकटून बसला एवढं तुम्हांला कळू नये तुम्ही तरी अवकलधून्याच! असे म्हणत मोठ्याने हसून आणोबा निघून गेले.

बांधण्यासाठी भटजींनी नवरदेवाना सांगून ठेवले.

त्यावळी अवकलधून्य नेथे आलला काणाच्या दुष्टीस पडला नाही. एत वेळी "ओम् फट" असे अवकलधून्य जोरडला. सर्व जागच्याजागी पुतळ्यासारखे उभे राहले आणि चकित होऊन अवकलधून्याकडे पाहू लागले.

तेवढ्यात राज्याचे काही प्रमुख अधिकारी माडवत आले. त्यांनी ही सर्व काय भानगड आहे असे विचारल तव्हा अवकलधून्य म्हणाला-"राजास मला पळून देऊन माझ्या एवजी मज्याच्या मुलाचा विवाह आरंभला म्हणून मी मंत्र टाकला आहे."

"सरमय हें लग्न होणे शक्य नाही अवकलधून्या तू मंत्र काढून ने आम्ही मुझे लग्न राजकुमारीशी करून देतो," ते म्हणाले.

अवकलधून्याने "ओम् फट" म्हणताच पुन्हा सर्वांनी हालचाल सुरू झाली सर्वांनी

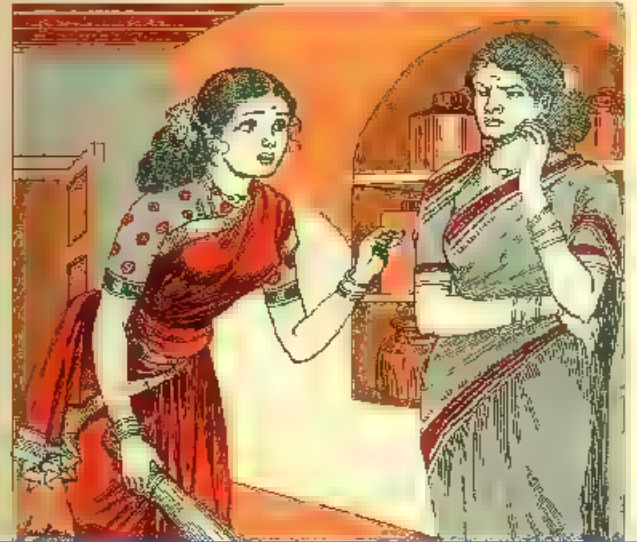

भाळी सासू

एक मुलगी तुकडीत साकरी घाली तिला काजू कार आवडत सासूची मकर तुकडून ती काजूच्या बरघोतला काजूचा एखाद तुकडा सोडाय टाकी आणि बांगली संधी चिळाली की सुटसुटसर काजू गट्ट करी कधी दिव्यानी अर्ब अधिक काजू नाहीत झाले सासूचा छुनेवर संणस होता कारण तिच्याशिवाय दुसरे घरत कोणी नव्हते.

मुनेना कळले की सासुबाईना यगती चोरी कळली आहे एकदा ती केर काढीत होती, जखनीवर काजूचा तुकडा पडला होता ती सासुबाईना दाखवून तिने विचारले- 'सासुबाई! काय होई?'

अग हा काजू! सासू म्हणाली व कुनेकर आपण विनाकारण मशय केल्याबद्दल निल वाईट वाटले.

महामूर्ख

एका गावी गणपतराज व सरस्वतीबाई नावाचे जोडपे रहात असे त्यांना फार दिवसांनी एक मुलगा झाला. म्हणून त्यांनी त्याचे नाव धोंडू ठेवले. मुलगा झाल्यावर थोडक्याच दिवसांनी त्याची आई वारली तेव्हा मुलाची सर्व जबाबदारी बापावर येऊन पडली. बापाने आपल्या एकुलत्या एका मुलाचे सर्व लाड पुरविले.

गणपतराजाला गावकरी गणोबा म्हणत. गणोबाचा एक लहान मळा होता ते स्वतः मळघात भाजीपाला कापून तो बाजारात विक्रीत. त्यावरच आपलेक दोघांचा उदर निर्वाह चाले. गणोबांनी मुलाला कधी कोणते काम करायला सांगितले नाही. दोन वेळ जेवण आणि दिवसभर उताडक्या, असा त्याचा कार्यक्रम असे.

धोंडू लहानाचा थोडा झाला ह्याच्या वयाला आता पंधरावे वर्षे लागले तरी

तो आपल्या कामाला हात भार लावीत नसे ते पाहून गावकरी गणोबांना म्हणत- 'गणोबा! आहो, मुलाला तुम्ही असा मोकळा सोडून त्याच्या जीविताने मातेरे करणार आहा!'

पण गणोबा ह्याच्या निजसडळीच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष करी आणि म्हणे- 'अहो मुलगा अजून लहान आहे खेळण्याचं वय हेच तर आहे. पुढे काम मुटत आहे का? शिकेल स्वतःच हळूहळू.'

एकादा गणोबांना पहाटे उठून भाजी घेऊन बाजारात जायचे होते. जाताना त्यांनी मुलाला सांगून ठेवले- 'धोंडू! मी जातो आहे बाजारात, मला यायला उशीर होईल कराचिंत. तू झालांना पाणी घाल वर का? नवी दोरी विहिरीवरच आहे.'

सध्याकाळ व्हायच्या आधी बाबा न आलेले पाहून धोंडूने दोरीचे एक टोक

विहिरीत सोडले व दुसरे वर एका झाडाच्या बुंधात बागेत सोडून दिले.

गणोबांनी भाजीपाला लवकरच विकला आणि तीन चार बाजण्याच्या सुमारास घरी परत आले. त्यांनी मळघात जाऊन पाहिले तर दोरखंड विहिरीत खोबत बसलेले व एक टोक बागेत सोडलेले दिसले. आपल्या चिरंजीवाच्या कर्तृत्वघनतेची साक्ष त्यांना पटळी. त्यांना भयंकर राग आला. त्यांनी मुलाला बोलाविले आणि म्हणाले- 'कायरे, तू मूर्ख आहेस हे मला माहीत होते, पण तू इतका मूर्ख निघशील हे माहीत नव्हते. आजपर्यंत तुझ्यासारखे मूर्ख या जगात आहेत, याची कल्पनादेखील नव्हती मी तुझे सर्व नाड पुरविले आणि शेवटी मीच मूर्खात काढला गेलो. जाताना तुझ्याकडून जास्त कांणी मूर्ख कोणी आहे का हे मी पाहणार आहे. आज मी त्याच कामावर घराबाहेर पडत आहे.' असे सांगून गणोबा घराबाहेर पडले.

गणोबा एका मत्लीदूत जात असता त्यांना एका गोठघातून एका मुलाचा मोठ-मोठ्याने ओरडण्याचा आवाज ऐकू झाला. गणोबा घाबरात त्या गोठ्यात शिरले तेथे त्यांना माईच्या मागच्या पायांखेळ एक

मुलगा लडफडत पडलेला दिसला त्याला उभा करून गणोबांनी त्याला रडव्याचे कारण विचारले.

मुलगा रडत रडत म्हणाला- 'आईला ताप आला आहे बाबा घरी नाहीत. आईने सांगितले की वासरू आईचे दूध जास्त पिऊन टाकील म्हणून एक थेंब सुद्धा दूध जमिनीवर पडू न देतां सर्व थार काढ वासरू पिताना एक थेंब सुद्धा खाली पडला नाही हे मी पाहिले तेव्हा मी पण तसेच दूध पिऊ लागलो. तेव्हा आईने लाथ मारली.'

ही स्वारी माईच्या मुलाकडून जास्त मूर्ख आहे, हे ओळखून गणोबांनी दूध कस

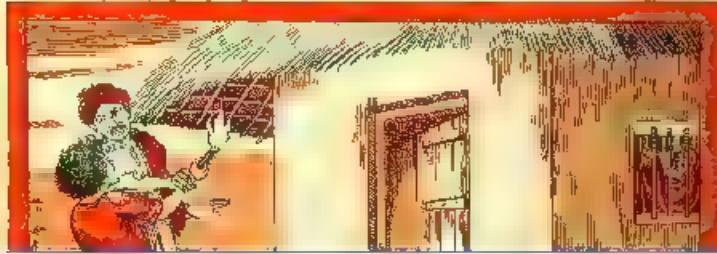
काढावयाचे हे शिकवले आणि पुढे निघाले. गणोबा बाणखी एका गावी गेले. गावात पाऊल टाकताच त्यांना एका बाईचा मोठमोठ्याने म्हणण्याचा आवाज ऐकू आला. ती बाई ओरडत होती- अरे मुला! मला थडी वाजते आहे रे लवकर पेटल विस्तव!"

त्याचे उत्तर म्हणून मुलगा म्हणाला-
"आई ओरडू नकोस मी पेटवतोच आहे."

त्याच वेळी गणोबांना एक विचित्र गोष्ट बघायला मिळाली. तो मुलगा एक पेटलेले लाकूड आपडीवर ठवायला निघाला होता. गणोबांना हे कळता थंडी जावी म्हणून आपडीला आग लावण्याची पाछी गायचे कारण काय? तेवढ्यात त्याला त्या बाईचा आवाज ऐकू आला- 'लवकर पेटव रे! आपडे पेटल म्हणून काय झाले? दुसरे वाचता येईल! पण जीव गेल्या तर परत येईल का?'

गणोबांनी मुलाच्या हातावळे लाकूड ओढून काढून घेतले. आपल्या मुलाहून हे मायलेक जास्त मूर्ख दिसतले! याने म्हणतरीळा व मुलाला बोलावून बंडीवास्त स्वतःचा अन्नाच करण्यासाठी खेगडी पेटवून घ्यायला सांगितले. त्यांनी मुलाला खेगडी कशी पेटवायची हे समजावून दिले आणि आपल्या घरी गेले.

गणोबांना तेव्हा कळले की जगात मूर्ख लोकांची कमतरता नाही. नंतर मुलाचे लाड आस्त केल्यामुळे तो मूर्ख निघाला आहे हेदेखील त्यांना कळल दुसऱ्या दिवसापासूनच त्यांनी आपल्या मुलाला मागेचे काम शिकवायला सुरवात केली. काही दिवसांनी थोडे बागेचे काम बापाच्या बागेबरोबर कळ लागला. नंतर तो आपल्या घरात बाजारात जाऊन विकून घरी पैसे आणून देऊ लागला. अशाप्रकारे तो गणोबांना भेट करू लागला.

दुसऱ्यानंतर भरत गादीवर बसला आणि कण्व ऋषींना त्याने राजपुरोहित म्हणून वसल. त्याच्या कारकीर्दीत प्रजा सुखी झाली. भरताच्या मातवाच्या एका मुलाचे नाव हस्ति असे होते. त्याच्याच नावाने हस्तिनापुराची राजधानी म्हणून स्थापना झाली. हस्तीनंतर पांचव्या पिढीत कुटुंब राजा झाला व त्याच्यानंतरच्या सातव्या पिढीत प्रतीप झाला. त्याची बायको सुनंदा ही शिवी राजाची मुलगी. त्यांना देवापी शंतनु आणि बाल्हिक असे तीन मुलगे झाले. मोठा मुलगा देवापी हा राज्यव्यवहार कळत पदचर्या करण्यासाठी निघून गेला. म्हणून शंतनु गादीला वारस झाला आणि गादीवर बसला.

एकदा राजा शंतनु जंगलत शिकार करून दमून आणून गंगेच्या काठी आराम करीत असता त्याला तेथे एक सुंदर स्त्री दिसली. तिचे रूपलावण्य पाहून तो देवकन्या असेल असे वाटले. शंतनुने जवळ जाऊन तिला विचारले- हे सुंदरी! तू कोण व अशी गंगेच्या काठी एकटी कशी?'

कुसरे विसरे काही उत्तर न देता तिने सरळ विचारले- 'तुम्ही आश्याशी लग्न करण्यास तयार असाल तर मी लागला तयार आहे. परंतु माझी एक अट आहे. मी कांय वाटल ते नेल तरी तुम्ही विजय जाणता कामा नये व माझी निंदा करता कामा नये. तसे केलेस तर मी लग्नच निघून जाईन.' शंतनुने तिची ती अट कबूल

कल्ल लिप्याशी लग्न केले. ती तरुण स्त्री स्वतः गंगानदी होती.

गंगेला शंतनूपासून एका मागून एक मुलगेच होत गेले. मुलगा जन्मला मुलाला गंगेत फेंकून देई. ते पाहून राजाला फार वाईट वाटे, परंतु तोंड उघडायची संय नव्हती. त्याने स्वतःच वचन दिले होते. आशात-हेने एका मागून एक सात मुलगे गंगेने टाकले. पण राजा काहीच बोलला नाही.

परंतु आठवा मुलगा झाला तेव्हां भाज राजाने, त्या मुलाला गंगेत टाकू नकोस असे सांगून तिने मन बळविण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. म्हणाला—“तू एका मागून एक

पोटच्या सात मुलांना स्वतःच्या हाताने गंगेत मोडलेस. डोळ्यातून एक टीपूच केलेल गळले नाहीस. जगात इतकी निष्ठुर माता आजपर्यंत कोणी जन्मली नाही. निदान पुढली मुलं तरी जगू वेत. तू आहेस तरी कोण? असं मुलांचा वध तू को करतोस?”

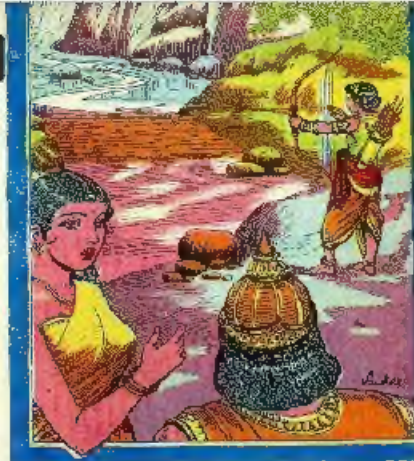
“तुला मुलगाच हवा आहे ना? तर याला ठेवून ये. तू कबूल केलेली अंठ मोडलीस. म्हणून मी तुला सोडून जात आहे. तू माझी ओळख विचारलीस, तर ऐक,—“एकदा अष्ट षसूता वशिष्ठ मुनींनी मानववचन मिळेल असा धाप दिला. त्यांनी भला व तुला माता व पिता म्हणून मागून घेतले. मी त्यांच्या उद्धारार्थ मानववचन धारण केले व तुझ्याशी लग्न करून आपल्या पोटी जन्म घेण्यास त्यांना सोय करून दिली. त्यांना मर्त्यलोकासल्या हालअपेष्टा सहन कराव्या लागू नयेत यासाठी मी जन्मताच त्यांना नदीत फेकीत होते. आता मी याला काढ केले तर तू पुनर्हीन होशील म्हणून मी याला सोडीत आहे.” गंगा म्हणाली.

परंतु गंगेने त्या मुलाला शंतनूच्या हातात दिला नाही. त्या मुलाला घेऊन ती अंतर्धान पावली. परती व पुन दोघे अदृश्य झाल्याने दुःखी होऊन शंतनू हस्तिनापुरी परत आला.

असाच बराच काळ लोटला. राजा शंतनू शिकारीसाठी एकदा गंगेच्या काठी पुन्हा आला. गंगेची धारा एका जागी बारीक झालेली पाहून राजा चकित झाला. त्याला एक तरुण मुलगा बाण सोडून गंगेची धारा ओपवून टेथीत असलेला विसला.

तेव्हा गंगानदी आपल्या मानवरूपात प्रकट होऊन, त्या तरुण मुलाची ओळख करून देत, राजाला म्हणाली—“महाराज! हाच आपला आठवा मुलगा. आजपर्यंत मी याला बाढवून लहानाचा मोठा केला. वाने वशिष्ठ मुनींजवळ सर्व विद्याभ्यास केला आहे. परशुरामाजवळ हा धनुर्विद्या शिकला आहे. याने नाव देवव्रत आहे. याला आपण आपल्या बरोबर घेऊन जावे.”

शंतनू आपला मुलगा देवव्रत याला आपल्याबरोबर घेऊन गेला आणि त्याला युद्धराज पद देऊन आनंदाने राहू लागला. अशोक वार वर लोटली. एकदा शंतनू यमुनेच्या काठी विहार करीत असता त्याला कोडून तरी रोड वास येत असल्याचा भास झाला. राजा वास येत होता त्या दिशेने चालू लागला. काही अंतर चालून गेल्यावर एक सुंदर स्त्री नाभेल बसलेली दिसली. तिच्या अंगचा तो मोहक वास होता. राजाने

जवळ जाऊन तिला विचारले—“हे सुंदरी! तू कोण व कोणाची मुलगी?”

“मी दाशराजाची मुलगी आहे. माझे नाव मत्स्यगंधा असे आहे. मला योजन गंधा म्हणून देखील म्हणतात. मी आपल्या बडिलांच्या आशेने ही तर चालवते. मी लोकांना नवीनार घेऊन जाते व नदी-पारच्या लोकांना या तीरावर आणते.” शंतनू लगेच दाशराजाकडे गेला व त्याला म्हणाला—“मी तुझ्या मुलीला मागणी झालण्यासाठी आलो आहे.”

दाशराज म्हणाला—“महाराज! आपल्या सारख्या एका क्षत्रिय राजाने माझ्या

देवव्रतने आपल्या वडिलांचा उदास चेहरा पाहून त्याच्या बुऱ्याचे कारण विचारले. संतानूने दाशराजाच्या मुलीची लग्न करण्यास उत्पन्न झालेल्या विघ्नाची गोष्ट सांगितली. देवव्रत ते ऐकून दाशराजाकडे गेला आणि त्याच्या मुलीचे लग्न आपल्या वडिलांशी करून देण्यास विनंती केली व म्हणाला—“मला त्यात आनंदच होईल.”

ते ऐकून दाशराज म्हणाला—“युवराज! ही उपरिचर वसूची मुलगी आहे. या मुलीला माझ्या हाती सोपवितांना त्याने मी योग्य वर पाहून हिचे लग्न करून घ्यावे असे सांगितले होते. हिचे नाव सत्यवती असे आहे. असित असित देवलयाने हिच्याशी लग्न करण्याची इच्छा प्रकट केली होती. पण मी नकार दिला. तुझे वडील लग्नाला तयार असतील तर मी लग्न करून द्यायला तयार आहे. परंतु मला एका गोष्टीचे भय वाटते. तू एक शूर योद्धा आहेस. सत्यवतीच्या पोटी जन्मलेल्या मुलाच्या जिवाने बरे वारंदा होण्याची शक्यता आहे. म्हणून होकार देतांना खन कचरते.”

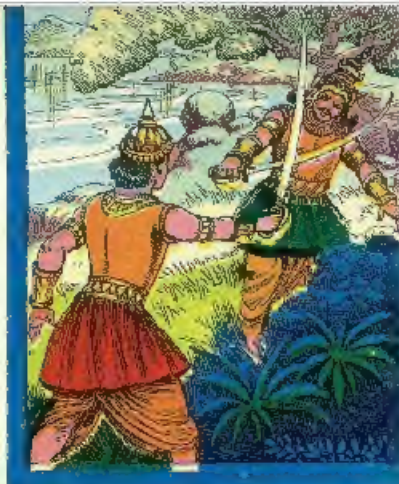
ते ऐकून देवव्रत दाशराजाला म्हणाला—“सर मग ताशी प्रतिज्ञा ऐक. मला राज्य जेव्हा सत्यवतीचा मुलगाच राजा

होईल, मी आपण घेऊन ही प्रतिज्ञा करतो.” दाशराज ती प्रतिज्ञा ऐकून स्थित करून म्हणाला—“तुमची प्रतिज्ञा तुम्हांला खरोखर भ्रमणावह आहे. पण आपली मुले याच का तसतील?” ते ऐकून देवव्रताने आपली एक भीषण प्रतिज्ञा केली. म्हणाला—“दाशराज! मी राज्यत्यागाची प्रतिज्ञा केलीच आहे. माझ्या मुलांचा तुला भीती वाटू नये म्हणून अशी प्रतिज्ञा करतो की मी लग्नच करणार नाही. आतां तुला विण्याचे मुळीच कारण उरले नाही. तू आपल्या मुलीचे लग्न माझ्या वडिलांशी करून दे.”

दाशराजाने ती प्रतिज्ञा ऐकल्यावर प्रसन्न होऊन एका सुमूर्ताने सत्यवतीचे लग्न संतानूशी करून दिले.

देवव्रताने जी भीषण म्हणजे ‘भीष्म’ प्रतिज्ञा केली त्यावरून त्याला लोक त्या नंतर भीष्म या नावानेच ओळखू लागले.

राजा संतानूला सत्यवती पासून चित्रांगद आणि विचित्रवीर्य नावाचे दोन मुलगे झाले. दोघे लहान असतांनाच संतानूला मरण आले. भीष्माने वडिलांची अन्त्येष्टी करीत झाल्यावर सत्यवतीचा मोठा मुलगा स्वर्मायव याला गादीवर बसविले.

चित्रांगद एक पराक्रमी तरुण होता. तो नेहमी देव, दानव, व गंधर्व यांच्याशी युद्धांत गुंतलेला असे. एकदां चित्रांगद तांदाच्या गंधर्वांनी त्याला युद्धासाठी आव्हान केले. सरस्वती नदीकाडी दोघांचे युद्ध झाले. शेवटी चित्रांगद गंधर्वांनी माया युद्ध करून सत्यवतीचा मुलगा चित्रांगद याचा वध केला.

चित्रांगद मरण पावल्याने भीष्माला फार दुःख झाले. त्याने त्याचा भाकटा भाऊ विचित्रवीर्य याला गादीवर बसविले. विचित्रवीर्य ज्याने फार लहान होता. म्हणून त्याच्या वतीने सर्व राजकारभार पाहण्याचे काम सत्यवतीच्या आज्ञेने भीष्मच

मुलीला मागणी घालावी याहून मोठे भाग्य माझे काय अशणार? पण या लग्नाला मान्यता देण्यापूर्वी आपण एक अट मान्य केली पाहिजे. माझ्या मुलीच्या पोटी जन्मलेल्या मुलालाच आपल्या मागून गादी मिळाली पाहिजे.” दाशराज म्हणाला.

राजा ती अट कशी पुरी करणार? कारण त्याने आपल्या लाडक्या देवव्रताला युवराजपद दिले होते. म्हणून राजा काही उत्तर दिल्याशिवाय राजधानीत परत आला. सत्यवतीशी आपला विवाह होणार नाही हे समजून राजा उदास झाला त्याचे चित्त राज्यकारभारात लागेना.

करीत असे. विचित्रवीर्य भीष्माच्या सल्ल्या-
प्रमाणेच राज्यकारभार चहात असे.

विचित्रवीर्य लम्बाला योग्य झाला त्याच
सुमारास काशीच्या राजाने अंबा, अंबिका व
अंबालिका भ्रांवाच्या आपल्या तिघां मुलींच्या
स्वयंवराची घोष्ट जाहीर केली. ती कातमी
कळल्यावर भीष्म सत्यवतीच्या आशेने रथात
बसून काशीला आला. भीष्म इतर राजां-
बरोबर जाऊन बसला. राजकन्यांना सर्व
राजांचा परिचय करून देण्यात आला. तेव्हां
भीष्म पुढे होऊन म्हणाला—“मी या कन्यांचा
विवाह आपल्या भावांशी करून देण्याच्या
हेतूने आलो आहे. मी यांचे अपहरण करून

नेणार आहे. साहस असेल याने त्यांना सोडवून
त्यावे^१ असे सांगून भीष्माने अंबा, अंबिका
व अंबालिका तिघींना रथात बसविले.

सर्व राजांनी मिळून भीष्माला अड-
विण्याचा प्रयत्न केला. भयंकर युद्ध झाले.
भीष्माने अनेक राजांना मार केले, काहींना
जखमी केले आणि शेवटी काशी राजाच्या
तिघां मुलींना पुढां रथात बसवून हस्तिना-
पुराकडे निघाला. सार्व नांवाच्या राजाने
भीष्माला अडविण्याचा शिकस्तीचा प्रयत्न
करून पाहिला. पण भीष्मासमोर तो
टिकाव धरू शकला नाही. म्हणून त्याला
देखील पळ काढावा लागला.

हस्तिनापुरला पोचल्यावर भीष्माने
सत्यवतीचा सल्ला वेळून तिघींचा विवाह
विचित्रवीर्याशी करण्याचे ठरविले. परंतु
थंवा त्या लष्णास तयार झाली नाही. ती
म्हणाली—“मी सार्व राजाला मनाने वरले
आहे. त्याचे देखील माझ्यावर प्रेम आहे.
स्वयंवर सुरळित झाले असते तर मी
त्यालाच स्वयंवराची माळा घातली असती.
मला माझ्या इच्छेचिन्ह तुम्ही इनडें उचलून
आणले आहे. अजून तरी मला माझ्या
इच्छेप्रमाणे लग्न करण्यास परवानगी देणे
तुमचे कर्तव्य आहे.”

काशीचा

भीष्माने मंत्री, पुरोहित व इतर थोर मंडळींचा सल्ला घेऊन अंबेला साल्व राजाकडे पाठविले आणि अंबिका व अंबालिका यांचा विवाह विचित्रवीर्याशी करून दिला.

विवाह झाल्यानंतर विचित्रवीर्य भोग-विलासात गुरफटून गेला आणि राज्य कारभारात त्याचे मुळीच लक्ष लागेना. पुढे तो क्षयरोगाने आजारी पडला व त्यातच त्याला मरण आले. भीष्माने आपल्या धाकट्या भावाची अन्त्येष्टी क्रिया वगैरे केली व पुत्रशोकाने विलाप करणाऱ्या सत्यवतीच्या मनाला सात्वता देण्याचा यत्न केला.

पुढे काही काळ लोटल्यावर सत्यवती भीष्माला बोलावून म्हणाली—“भीष्मा! तुझ्या वडिलांचा वंशवृक्ष चालू ठेवायला हवा. तर्पण, पिडदान वगैरे नियमित झाले पाहिजे. नाहीतर पितरांना मुक्ति मिळणार नाही. त्यांच्या वंशात तूच एक उरला आहेस. तू अंबिका व अंबालिका यांच्याशी विवाह करून

घे. हें पसंत नसेल तर योग्य कन्या पाहून तिच्याशी लग्न कर आणि वंशाचे रक्षण कर.”

पण भीष्माने सत्यवतीच्या विनंतीला होकार दिला नाही. म्हणाला—“मी आपली प्रतिज्ञा भंग होऊ देणार नाही. मला इंद्र पदाचा लोभ जरी कोणी दाखविला तरी मी आपल्या निश्चयापासून दळणार नाही. तू धर्म म्हणून जे सुचविलेस ते खरोखरी धर्मविरुद्ध कार्य आहे. संकट समयी आपद् धर्म म्हणून निराळ्या नियमांचा आश्रय घ्यावा लागतो. परंतु ते करतांना देखील बडील मंडली, मंत्री व विद्वान लोक यांचा सल्ला घ्यावा लागतो. वंश रक्षणासाठी तुझ्या मुनांनी ब्राह्मणांच्या कृपेने संतती होऊ शकेल. पूर्वी परशुरामाने पृथ्वी निःक्षत्रिय केली होती तेव्हा मृत क्षत्रियांच्या पत्नींना ब्राह्मणांच्या कृपेने संतती प्राप्त झाली होती व वंश चालू ठेवता आला होता. तेच आपण या आपत्काळी करावे.”

